

DISKUSIE

HYNEK BULÍN

STARÉ SLOVENSKO V ÚDAJOCH TZV. BAVORSKÉHO GEOGRAFA

Medzi najstaršími historickými prameňmi zpráv o západných Slovanoch má dôležité miesto zápis neznámeho spisovateľa, ktorý sa v odbornej literatúre od konca 18. stor. nazýva bežne „Bavorský geograf“ alebo aj „Bavorský anonym“.¹ Tento zápis sa zachoval v jedinom rukopise uloženom teraz v Bavorskej štátnej knižnici v Mníchove pod č. Clm 560.² Na posledných dvoch listoch tohto rukopisného kódexu, ktorý inak obsahuje rozličné traktáty povahy astrologicko-matematickej,³ je zaznamenaný text, ktorý sa začína slovami: *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* (Popis hradoých obcí a krajov na severnej strane Dunaja.). Text obsahuje stručný výpočet kmeňov, prevažne slovanských, pričom sa pri jednotlivých kmeňových názvoch — okrem niekoľko výnimiek — uvádza počet hradoých obcí (civitates).⁴

Podľa údajov katalógu mníchovskej knižnice pochádza rukopis z 11. stor.,⁵ ale dielo samo, ako sa teraz všeobecne uznáva, je omnoho staršie. Väčšina bádateľov kladie pôvodne napísanie tohto zápisu do 6. stor., pričom sa však o presnejšom dátume vzniku tejto pamiatky doteraz nedosiahla jednotnosť názorov.⁶ Vcelku v novej vede — najmä poľskej — preráža tendencia presunúť dátum jeho vzniku z druhej polovice 9. stor. nazad do prvej polovice toho sto-

¹ Prvý, čo ich tak nazval, bol P o t o c k i J., *Fragments historiques et géographiques sur la Scythie, la Sarmatie et les Slaves*, Brunsvic 1796, časť I, 33; časť II, str. 281: „Géographe de Bavière.“

² H o r á k B., Trávníček D., *Descriptio civitatum ad septentrionalem plagam Danubii* (tzv. Bavorský geograf), *Rozpravy CSAV*, rad spol. vied, Praha 1956, roč. 66, zoš. 2, 1.

³ Obsah tohto rukopisného kódexu podrobne uvádza Z a k r z e w s k i St., *Opis grodów i terytoryów z północnej strony Dunaju czyli tzv. Geograf Bawarski*, Lwów 1917, str. 2—5. Text Bavorského geografa je na listoch 149b—150 rukopisného kódexu.

⁴ Text najnovšie odtlačili H o r á k B. a Trávníček D., c. d., str. 2—3, a Ł o w m i a ń s k i H., *O pochodzeniu Geografa bawarskiego*, *Roczniki historyczne*, Poznań 1955, roč. XX (za roky 1951—1952), str. 16—18. — Faksimile textu odtlačili Z a k r z e w s k i St., c. d., a H o r á k B., — Trávníček D., c. d., na konci.

⁵ *Catalogus codicum latinorum Bibliothecae regiae Monacensis* (ed. altera), t. I, pars 1, Monachii 1892, str. 154. — K otázke datovania rukopisu porov. Ł o w m i a ń s k i H., c. d., 23. pozn. 48.

⁶ Prehľad doterajších názorov o datovaní Bavorského geografa podáva Ł o w m i a ń s k i H., c. d., 10—15.

ročia. Táto tendencia sa prejavila už v diele St. Zakrzewského, ktorý venoval Bavorskému geografovi doteraz najobsiahlejší komentár; v záverečných úvahách k tomuto vyslovil názor, že „Popis“ vznikol v prvej polovici 9. stor. a čiastočne zúžitkoval zprávy pochádzajúce ešte zo skoršieho obdobia.⁷ Ešte ďalej do minulosti šiel E. Kucharski, ktorý rozoznával v „Popise“ dve chronologicky odlišné časti: Prvá časť (až po názov „Caziri“ vrátane) vznikla podľa jeho názoru už koncom 8. stor., a to ešte pred pádom ríše Avarov (796); začiatkom 9. stor. (805) bola znovu prepísaná a opravená a až o storočie neskoršie doplnená druhou časťou (od názvu „Ruzzi“ do konca).⁸ S názorom Kucharského, že informácie, na základe ktorých sa súpis vyhotovil, patria ešte do konca 8. stor., vyslovil súhlas V. Vaněček,⁹ zatiaľ čo autori najnovšieho českého komentára k Bavorskému geografovi B. Horák a D. Trávníček datujú tento zápis do druhej polovice 9. stor., pridržajúc sa v tomto smere starších názorov.¹⁰ Najnovšie sa W. Fritze pokúsil dokázať formálnu závislosť Bavorského geografa od zprávy Fuldských letopisov z r. 844 o Obodrikoch.¹¹ V jeho stopách šiel H. Łowmiański, ktorý rozoznáva dve redakcie tohto zápisu: prvá, obsahujúca len prvých 12 kmeňových názvov (po „Vulgarii“ vrátane) vznikla podľa neho r. 844, zatiaľ čo druhá redakcia, totožná s celým textom mníchovského rukopisu, bola napísaná krátko po r. 844, pravdepodobne už r. 845.¹²

Pokiaľ ide o miesto vzniku tohto zápisu, dosiaľ sa prevažná časť bádateľov nazdávala, že „Popis“ vznikol v Bavorsku, a to v kláštore sv. Emmerana v Rezne. Len ojedinele sa vyslovovali odlišné názory, ktorým sa však nedostalo všeobecnejšieho uznania.¹³ Tak St. Zakrzewski pripúšťal možnosť vzniku „Popisu“ v Novej Korbej,¹⁴ zatiaľ čo E. Kucharski ho kládol do alsaského Weissenburgu za Rýnom.¹⁵ G. Labuda sa síce pridáva bežného názoru, že „Popis“ vznikol v Bavorsku, no súdi, že miestom jeho vzniku bol skôr Kresmünster než Rezno.¹⁶ Najnovšie H. Łowmiański vyslovil názor, že prvá redakcia vznikla v známom kláštore vo Fulde (za jej redaktora pokladá priamo Rudolfa z Fuldy, ktorému sa spravidla pripisuje druhá časť Fuldských letopisov), zatiaľ čo druhá redakcia bola napísaná v kláštore sv. Emmerana v Rezne.¹⁷

⁷ Zakrzewski St., c. d., 72. Na str. 10 hovorí však autor menej určito: „Naszem zdaniem całość zabytku robi wrażenie, iż czas powstania jego... może przypadać na czasy trzeciej ćwierci, bądź nawet drugiego dziesiątka lat IX w.“

⁸ Kucharski E., *Polska w zapisie karolińskiej zwanej niewłaściwie „Geografem bawarskim“* Pamětnik IV. powszechnego zjazdu historyków polskich w Poznaniu, Lwów 1925, sekcja II, 3n.

⁹ Vaněček V., *Prvních tisíc let...* Praha 1949, 40.

¹⁰ Horák B., Trávníček D., c. d., 11.

¹¹ Fritze W., *Die Datierung des Geographus Bavarus und die Stammesverfassung der Abotriten*, Zeitschrift für slavische Philologie XX/2, Heidelberg 1952, 326—342.

¹² Łowmiański H., c. d., 15—23, 29—30, 31—45, 52—55.

¹³ Prehľad starších názorov uvádza Łowmiański H., c. d., 10—15.

¹⁴ Zakrzewski St., c. d., 10—13.

¹⁵ Kucharski E., c. d., 3n.

¹⁶ Labuda G., *Okres współnoty słowiańskiej, Slavia antiqua I*, 1948, 187.

¹⁷ Łowmiański H., c. d., 23—31, 45—55.

Aj o účele, resp. význame „Popisu“ sa názory bádateľov rozchádzajú. Podľa jedných bol napísaný za účelom praktickým, a to predovšetkým vojensko-politickým alebo aj misijným, podľa iných mal ciele teoretické, t. j. vedecké a didaktické.¹⁸ Podľa Łowmiańskiego vznikli obidve redakcie v rozličnom feudálnom prostredí a sledovali rozličné ciele: prvá, napísaná na rozkaz Ludovíta Nemca, mala ciele vojenské a politické, zatiaľ čo v druhej redakcii, ktorá vznikla v kláštornej škole sv. Emmerana v Rezne, mohli hrať úlohu aj potreby „teoreticko-poznávacie“, ale treba pri nej rátať aj s potrebami praktickými, najmä misijnými a obchodnými.¹⁹ Napokon je veľmi sporná aj otázka, z akých prameňov čerpal Bavorský geograf svoje údaje, a to najmä v druhej časti „Popisu“, ktorá obsahuje celý rad záhadných a z druhých miest neznámych kmeňových názvov. P. J. Šafárik súdil, že spisovateľ získaval svoje zprávy z ústnych rozprávání jednak slovanských kupcov, jednak nemeckých misiónárov.²⁰ K. Zeuss sa domnieval, že pre stredný — najzáhadnejší — oddiel „Popisu“ mu poskytol informácie nejaký Srb, ktorý značne zveličil silu kmeňov svojho národa a tvrdil, že všetci Slovania vyšli zo Srbska.²¹ Podľa názoru A. Brücknera sa vraj „istý nemecký commis — voyageur“ vychvaľoval svojou znalosťou slovanských národov a narozprával dôveryčivému mníchovi celý rad čiste vymyslených alebo aj skutočných, ale *bezvýznamných* názvov krajových a miestnych, vydávajúc ich za mená veľkých národov; tak vraj vznikol stredný oddiel „Popisu“ so svojimi „Slovanmi na mesiaci“.²² Pozeruhodnú hypotézu o prameňoch druhej redakcie „Popisu“ vyslovil najnovšie H. Łowmiański. Zprávy pre túto hypotézu podali vraj jednak kupci (cudzí i nemeckí), jednak tých 14 českých kniežat, ktoré boli r. 1845 pokrstené na dvore Ludovíta Nemca v Rezne. Zatiaľ čo kupci poskytli správne informácie, české kniežatá podali vraj úmyselne falošné informácie, a to zo strachu pred špiónážou. Tým vysvetľuje Łowmiański tú „čudnú mystifikáciu“, ktorá vznikla v druhej časti „Popisu“, kde sa názvy niektorých českých hradov alebo obyčajných osád objavujú ako názvy mohutných kmeňov s obrovským počtom hradov. Hoci by táto hypotéza aj neobstála, treba dať Łowmiańskému za pravdu v tom, že tzv. *Bavorský geograf* nie je jednoliatym prameňom a že bádatelia musia preto použiť iné kritériá pri jeho prvej a inej pri druhej časti, lebo treba rátať s tým, že v tejto druhej časti sú popri autentických kmeňových názvoch obsiahnuté aj názvy fiktívne.²³ Keby sa neprihliadalo na túto skutočnosť a príliš sa dôverovalo správnosti všetkých údajov „Popisu“, mohlo by to viesť na scestie, ako ukázali už mnohé výsledky doterajšieho bádania.

V tejto štúdii sa chceme pokúsiť zistiť, či niektoré údaje Bavorského geografa možno vzťahovať na územie starého *Slovenska*. Mám pritom na myslí predov-

¹⁸ Prehľad týchto názorov v doterajšej vede podáva Łowmiański H., c. d., 10—15.

¹⁹ Łowmiański H., c. d., 22—23.

²⁰ Šafárik P. J., *Slovanské starožitnosti*, Praha 1837, 918, pozn.

²¹ Zeuss K., *Die Deutschen und die Nachbarstämme*, München 1837, 601.

²² Brückner A., *O počátcích dějin českých a polských*, Český časopis historický XXIV, Praha 1918, 36—37.

²³ Łowmiański H., c. d., 53—55.

všetkým oblast terajšieho *západného* Slovenska, ktorá sa v prvej polovici 9. stor. stala súčasťou kniežatstva moravského, nazývaného neskoršie „Velkou Moravou“. V doterajšej odbornej literatúre sa už urobili niektoré pokusy o lokalizovanie rozličných kmeňových názvov Bavorského geografa na území Slovenska, ale vcelku sa tieto pokusy vo vede nestretli s uznaním. Nové preskúmanie tejto otázky prispieje azda zároveň aj k objasneniu obdobia vzniku tohto prameňa, resp. chronológie jeho jednotlivých častí, lebo ani v tejto otázke, ako sa nazdávame, nepovedalo sa dosiaľ posledné slovo. Keďže potom prameň sám — vzhľadom na svoju celkovú skladbu — obsah, štýl a sčasti aj použitú terminológiu, ako aj vzhľadom na rozličné metódy hromadenia a zaradovania faktických údajov — nie je jednoliatym dielom a prácou jediného autora či redaktora, ale sa skladá prinajmenšom z dvoch, keď nie z viacej častí, ktoré nemuseli vzniknúť v tom istom čase, budeme sledovať každú časť „Popisu“ osobitne.

I

Prvá časť „Popisu hradových obcí a krajov na severnej strane Dunaja“ vyratúva 14 kmeňových území susediacich s Franskou ríšou pri jej východnej hranici, a to v geografickom poradí od severu (od dánskych hraníc pri ústí Labe) na juh (k Dunaju), pričom pre jednotlivé kmeňové územia (regiones) uvádza počet hradových obcí (civitates). Text tejto časti podľa mníchovského rukopisu je takýto: „Isti sunt qui propinquoires resident finibus Danaorum, quos vocant *Nortabtrezi*, ubi regio, in qua sunt civitates LIII per duces suos partite. *Uuilci*, in qua civitates XCV et regiones IIII. *Linaa* est populus, qui habet civitates VII. Prope illis resident, quos vocant *Bethenici* et *Smeldingon* et *Morizani*, qui habent civitates XI. Iuxta illos sunt, qui vocantur *Hehfeldi*, qui habent civitates VIII. Iuxta illos est regio, quae vocatur *Surbi*, in qua regione plures sunt, quae habent civitates L. Iuxta illos sunt quos vocant²⁴ *Talaminzi*, qui habent civitates XIII. *Beheimare*,²⁵ in qua sunt civitates XV. *Marharii* habent civitates XI. *Uulgarii* regio est immensa et populus multus habens civitates V, eo quod multitudo magna ex eis sit et non sit eis opus civitates haberæ. Est populus, quem vocant *Merehanos*, ipsi habent civitates XXX. Iste sunt regiones, que terminant in finibus nostris.”

V prvých 9 názvoch (až po „*Talaminzi*“) možno pomerne ľahko poznať mená kmeňov, resp. kmeňových sväzov *potabsko-baltských* Slovanov, ktoré poznáme takmer všetky z iných prameňov. Tu sú v celkovom poradí od severu na juh, od dánskych hraníc až k severnej hranici Čiech uvedení: Severní *Obodrici*, ďalej *Veleti* (neskôr nazývaní Lutikmi), *Liňania* (nazývaní aj Gliňania), *Beteňci* (podľa Šafárika Větnici), *Smolinci* (lat. *Smeldingi*), *Moričania*

²⁴ V rukopise zrejme nedopatrením „vocantur“.

²⁵ Mohlo by sa čítať aj „*Betheimare*“, ale písmeno t je v rukopise čiastočne vytreté, z čoho vidieť, že sa opisovač snažil omyl opraviť. Porov. L o w m i a ň s k i H., c. d., 16, pozn. b).

(podľa Šafárika *Moračania*), *Havolania* (zvaní aj Stodorania), *Srbi* (t. j. pravdepodobne len vlastní Srbi medzi Sálou a Labem) a *Dalemnici* (nazývaní v neskorších prameňoch aj Glomačmi).²⁶

Výpočet sa však nezastavuje pred bránami Čiech, ale pokračuje ďalej smerom južným, resp. juhovýchodným. Ďalší názov „*Beheimare*” sa spravidla vykladá ako „súborný názov pre sídla slovanských kmeňov v Čechách”,²⁷ pričom je však sporné, či „*Beheimare*” znamená celé neskoršie Čechy alebo len ich južnú, resp. juhozápadnú časť s prilahlou severovýchodnou časťou neskoršieho Bavorska a severnú časť Rakúska.²⁸ Rozhodne však treba pripustiť, že hranicou starého Boiohemu na juhu bol Dunaj, a to aspoň až do 8. stor.²⁹ Počet 15 hradov, ktorý uvádza „Popis” pre oblasť „*Beheimare*”, už sa neraz porovnával s počtom 14 českých kniežat (14 ex ducibus Boemanim) pokrstených r. 845 na dvore kráľa Eudovíta Nemca.³⁰

V ďalšom názve „*Marharii*”, uvedenom v „Popise” hneď po „*Beheimare*”, právom sa rozumejú *Moravia*, ktorých sídla siahali v 9. stor. na juhu taktiež až k Dunaju. I tu je však vo vede sporná otázka, či sa názov „*Marharii*” vzťahuje na slovanské obyvateľstvo celej neskoršej historickej Moravy alebo len jej časti a ktorej.³¹ Vec sa tu komplikuje ešte tým, že sa meno Moravanov uvádza v ďalšom výpočte kmeňov u Bavorského geografa ešte raz, a to pod iným tvarom „*Merehani*”, nie však v priamom susedstve oných prvých Moravanov (*Marharii*), ale až po názve „*Uulgarii*”, ktorý oba názvy Moravanov (*Marharii* a *Merehani*) od seba oddeľuje. Tým možno vysvetliť, že niektorí starší bádatelia videli v týchto druhých Moravanoch (*Merehani*) buď Moravanov *balkánskych* (slovanských obyvateľov v údolí srbskej Moravy), alebo *sedmohradských* (slovanský ľud v povodí rieky Maroš v Sedmohradsku) alebo aj Moravanov sídliačich v *Panónii*.³² Proti takémuto výkladu, práve tak ako proti stotožňovaniu „*Merehanov*” so srbskými Moravanmi na Balkáne, hovorí však jasný údaj Bavorského geografa, že ide o opis krajov na *severnej* strane Dunaja („ad septentrionalem plagam Danubii”). Proti výkladu, že „*Merehani*” bol slovanský ľud, ktorý sídlil na sklonku 8. stor. a v 9. stor. v oblasti dnešnej rumunskej rieky Maroš, ktorá sa vraj nazývala Morava,³³ možno namietaf hlavne to, že tento ľud — o ktorom napokon v prameňoch niet dokladov, že by sa bol niekedy nazýval „*Morovania*” („*Merehani*” alebo podobne) — bol v 9. stor. pod panstvom Bulharov (ako početné iné kmene slovanské v oblasti dolného Dunaja) a už preto sa nemohol objaviť v „Popise” Bavorského geo-

²⁶ K výkladu týchto názvov porov. Horák B., Trávníček D., c. d., 13—18, kde sú uvedené aj staršie pokusy o výklad.

²⁷ Horák B., Trávníček D., c. d., 19.

²⁸ Vaněček V., c. d., 44—50; podľa jeho názoru „*Beheimare* nemôžu ešte byť Čechy v dnešnom zmysle a mnohé poukazuje na to, že fažisko tohto *Beheimare* ležalo vôbec mimo dnešných Čiech” (str. 45). — Proti tomu Lowmjański H., c. d., 28, pozn. 66.

²⁹ Šimek E., *Keltové a Germáni v našich zemích*, Brno 1934, 11.

³⁰ Porov. napr. Vaněček V., c. d., 49; Zakrzewski St., c. d., 20.

³¹ Porov. prehľad doterajších výkladov u B. Horáka, D. Trávníčka, c. d., 20.

³² Tamžež, 21—23.

³³ Zakrzewski St., c. d., 23. Proti tomu už Brückner A., c. d., 36.

grafa, ktorý — aspoň vo svojej prvej časti — zaznamenal, ako sa domnievame, pod názvom „regiones” *územné organizácie politické*, a nie azda nejaké jednotky len etnického charakteru.

Ak je isté, že prvých 9 kmeňových či krajových názvov (regiones) Bavorského geografa vyratúva *polabských* Slovanov, a to celkom v geografickom poradí od severu na juh, a ďalšie dva názvy nadväzujú na tento všeobecný smer výpočtov tak, že „*Beheimare*” sa vzťahuje na Slovanov *českých* a „*Marrarii*” na Slovanov *moravských* (či už v celej oblasti neskorších historických Čech a Moravy alebo len v ich južných častiach, susediacich priamo s ríšou Franskou), domnievame sa, že ďalšie a posledné dva názvy tejto prvej časti „Popisu” treba hľadať v *predložení tohto všeobecného smeru výpočtu*, nie však od Moravy priamo na juh — lebo tu by sme sa ocitli už *južne* od Dunaja, — ale skôr vo všeobecnom smere na *juhovýchod*. Tým sa dostávame do zemepisnej oblasti blízkej dnešnému Slovensku. A naozaj aj v doterajšej odbornej literatúre sa už urobili pokusy lokalizovať posledné dva názvy tejto časti „Popisu” — „*Uulgarii*” i „*Merehani*” — priamo na územie slovenské.

O kraji nazývanom „*Uulgarii*” (Vulgarii) sa v „Popise” hovorí, že je to „nezmerná krajina a početný ľud, majúci 5 hradových obcí (civitates), pretože ich je veľké množstvo a nepotrebnú mať hradové obce”. Je prirodzené myslieť tu na *Bulharov*, ktorých ríša po porážke avarskeho panstva Karolom Veľkým susedila v 9. stor. pri strednom Dunaji s ríšou Franskou,³⁴ pričom časť jej územia ležala severne od Dunaja, zatiaľ čo hlavná sila Bulharov sídlila južne od Dunaja. Tento výklad názvu „*Uulgarii*” zdá sa odôvodnený filologicky i historicky a v doterajšej vede sa prijímal vcelku bez námietok. Aj k údajom Bavorského geografa veľmi skeptický A. Brückner nemal, ako sa zdá, pochybností o tom, že „*Uulgarii*” tohto prameňa môžu byť len Bulhari.³⁵ V novšej českej literatúre V. Vaněček súdi, že „*Uulgarii*” sú „Bulhari v neskoršom Uhorsku”.³⁶ Naproti tomu R. Turek pripúšťa možnosť koruptely tohto mena, ktoré podľa jeho názoru súviselo s riekou *Váh* na Slovensku, a vzťahuje názor „*Uulgarii*” na „Slovensko s príľahlou malou časťou Moravy”,³⁷ resp. na „juhovýchodnú Moravu so západným a stredným Slovenskom”.³⁸ Pokiaľ ide o etymológiu názvu „*Uulgarii*”, R. Turek usudzuje takto: „Pri tomto názve by sme na prvý pohľad podľahli zvodu stožňit ho s Bulharmi; tomu však bráni skutočnosť, že prameň výslovne zahrnuje všetky kmene, ktoré uvádza do oblasti severne od Dunaja a pri prvom slede zdôrazňuje jeho

³⁴ Zlatarski V. N., *Istoria na bǎlgarskata dǎržava pruz srednite vekove*, Sofia 1918, časť I, 248, súdi, že Bulhari už okolo r. 805 dosiahli na západe líniu Tisy a stali sa tak priamymi susedmi Franskej ríše. Proti tomu L o w m i a ň s k i H., c. d., 34—37, dokazuje, že bulharsko-franská hranica v Dunajskej kotline pozdĺž Tisy a Dunaja mohla sa „ustáliť” až v rokoch 827—829.

³⁵ Brückner A., c. d., 36.

³⁶ Vaněček V., c. d., 42.

³⁷ Turek R., *Kmenová území v Čechách*, Čas. nár. musea, oddíl věd spol., roč. XXXI (1952), Praha 1953, 35.

³⁸ Turek R., *K otázám českých kmenových území*, Slavia, čas. pro slov. fil., roč. XXIII, Praha 1954, 50.

blízkosť pri hraniciach Franskej ríše. Zostáva nám teda vysvetliť tento záhadný názor koruptelou; lákavou analógiou je tu skutočnosť, že v listine Inocenta III. z r. 1199 sa objavuje namiesto mena západoobodrických Vagrov tak isto koruptela *Vulgaria*. Tak sa priamo vnucuje meno „Važania“, na ktoré myslel — ako o tom svedčí mapa k III. dielu jeho *Starožitností* — už L. Niederle.³⁹

Tento výklad, podľa ktorého „*Vulgarii*“ Bavorského geografa nie sú Bulhari, ale akísi „*Važania*“, t. j. slovanský kmeň v poriečí Váhu na Slovensku, nedá sa podľa môjho názoru hájiť ani filologicky ani vecne. Z jazykovedného hľadiska sa ním nedávno zaoberal J. Spal, Dospel k záveru, že filologicky je prechod „*Vulgarii* — *Važania*“ nemožný a že predpokladané koruptely takého dosahu sú filologicky neriešiteľné. O názve „*Vulgarii*“ J. Spal súdi, že — ak to vôbec nie je nejaký preklad (lat. *vulgaris*) — tak je tu najľahším vysvetlením, že ide o Bulharov.⁴⁰ Koho iného možno nazvať „*populus multus*“ a „*regio inmensa*“ než Bulharov? Iste nie nejaký kmeň „*Važanov*“, odinakiaľ v tom čase neznámy. Slovanský ľud na Považí patrila v prvej tretine 9. stor. nepochybne k nitrianskemu kniežatstvu, v ktorom vládol Pribina alebo jeho predchodcovia, no neskoršie — keď toto knieža vyhnal moravský Mojmír — stal sa súčasťou moravského kniežatstva Mojmírovcov. Z prameňov vôbec nevyplýva, a je to aj veľmi málo pravdepodobné, že by „*Važania*“ tvorili skôr či neskôr nejaký osobitný *politický* celok, odlišný od oboch spomínaných kniežatstiev (nitrianskeho a moravského). Už preto nemožno na nich pri výpočte kmeňov u Bavorského geografa myslieť ako na osobitnú územno-politickú jednotku.

Nie je tu na mieste ani odvolanie sa na Niederleho autoritu. Pravda je len to, že na mape západných Slovanov pripojenej k III. dielu *Slovanských starožitností* je *oblasť* (kraj) medzi dolným Váhom a dolnou Moravou označená slovom „*Váh*“. Ale nejaký samostatný kmeň „*Važanov*“ Niederle vôbec nepoznal, a preto naň nemohol myslieť ani pri názve „*Vulgarii*“, v ktorom videl vždy celkom určite Bulharov. V II. diele svojich *Starožitností* uvádza jednotlivé zprávy, o ktorých sa dozvedáme, že od konca 8. stor. Bulhari obsadili časť južného Uhorska, a dodáva: „S tým potom súhlasí, ak u Bavorského geografa považujeme Bulharov (*Vulgarii*) za národ pohraničný bavorskému panstvu (*regio, quae terminal in finibus nostris*), a súčasne asi v popise Alfredovom (871—901) kraj Bulharov (*Pulgara-land*) na východe Korutanska . . . a ako čítame v *Conversio Bag.*, že r. 836 Pribina s Kocefom utiekli k Bulharom . . .“⁴¹ Niederleho výklady teda potvrdzujú, že „*Vulgarii*“ Bavorského geografa sú Bulhari.

Možno pokladať za nepochybné, že začiatkom 9. stor. politické panstvo Bulharov zasiahlo až do Uhier, hraničiac na strednom Dunaji s Franskou ríšou. S u i d a s, autor gréckeho slovníka z polovice 10. stor., spomína víťazstvo bul-

³⁹ Tamtiež.

⁴⁰ Spal J., *Jména západních Slovanů u Geografa Bavorského*, *Slavia* XXIV, Praha 1955, str. 5—6.

⁴¹ Niederle L., *Slovanské starožitnosti II*, Praha 1906, 449.

harského chána Kruma (803—814) nad Avarmi,⁴² vraj kdesi v Potísi.⁴³ Svätohavelský mních sa zmieňuje o pokojných vzťahoch Karola Veľkého s Bulharmi.⁴⁴ Letopisy Franskej ríše majú o Bulharoch zprávu už k r. 812.⁴⁵ Roku 824 Ľudovít Pobožný nadviazal diplomatické styky s vyslancami Bulharov⁴⁶ a o rok rokovali obidve strany o úprave vzájomných hraníc,⁴⁷ pričom predmetom sporu bolo hlavne územie podunajských Obodrikov, ktorí sa prichýlili k Frankom.⁴⁸ Dohodu však nedosiahli. Roku 827 Bulhari vpadli do Panónie.⁴⁹ Vojna Bulharov s Frankmi trvala až do r. 829,⁵⁰ keď sa ustálila hranica medzi obidvoma ríšami. Cisár Ľudovít si podržal zvrchovanosť nad Panóniou, zatiaľ čo Obodrici prešli pod bulharskú nadvládu.⁵¹ Ako ďaleko na sever siahalo politické panstvo Bulharov v prvej polovici 9. stor., nemožno presne určiť. L. N i e d e r l e súdi, že už začiatkom 9. stor. siahalo na sever „až do solných končín Šariša a Marmaroša,”⁵² ale pre prvú polovicu 9. stor. niet pre to dokladov, aj keď pripustíme na základe už uvedených správ, že Bulhari už na začiatku 9. stor. ovládali značnú časť Veľkej uhorskej nížiny severne od Dunaja. Až zo správy Fuldských letopisov k r. 892, podľa ktorých Arnulf vtedy žiadal Bulharov, aby zo svojich solivarov neposkytovali soľ Moravanom,⁵³ možno bezpečnejšie súdiť, že panstvo Bulharov siahalo vtedy na sever až do horného Potisia a k južným karpatským svahom.

Bavorský geograf však zachyčuje zrejme stav z oveľa staršieho obdobia, keď sa bulharské panstvo v uhorskej nížine od Dunaja začalo len upevňovať, a to sčasti na troskách rozbitej ríše Avarov. Pritom sa čoskoro dostalo do sporu s Franskou ríšou o nadvládu nad jednotlivými skupinami podunajských Slovanov. Tých 5 hradových obcí (civitates), ktoré uvádza tento prameň, ležalo

⁴² *Suidae Lexicon Graece et Latine* (ed. G. Bernhardt) I, Halis et Brunswigae 1853, col. 1017.

⁴³ Porov. pozn. 34.

⁴⁴ *Monachi Sangallensis de gestis Karoli imperatoris*, II, cap. 1 (MGH—SS I, str. 748): A Bulgaris vero ideo manum retraxit (sc. Karolus), quia videlicet, Hunis extinctis, regnum Francorum nihil nocituri viderentur.

⁴⁵ *Annales regni Francorum* a. 812 (ed. F. Kurze, Hannoverae 1895, 136): Nicoforus imperator... commisso cum Bulgaris proelio moritur.

⁴⁶ *Annales regni Francorum* a. 824, 164: Rex Bulgarorum N. (Omortag) velut pacis faciendae gratia legatos ad imperatorem cum litteris misit.

⁴⁷ *Annales regni Francorum* a. 825, 167: ... (imperator) Bulgaricam legationem audivit; erat enim de terminis ac finibus inter Bulgaros ac Francos constituendis.

⁴⁸ *Annales regni Francorum* a. 824, 165: Caeterum legatos Abodritorum, qui vulgo Praedenecenti vocantur et contermini Bulgaris DACIAM Danubio adjacentem incolunt, ... illico venire permisit. Qui cum de Bulgarorum iniqua infestatione quarerentur et contra eos auxilium sibi ferri deposcerent, domum ire atque iterum ad tempus Bulgarorum legatis constitutum redire iussi sunt.

⁴⁹ *Annales regni Francorum* a. 827, 137: Bulgari quoque Sclavos in Pannonia sedentes misso per Dravum navali exercitu ferro et igni vastaverunt et expulsis eorum ducibus Bulgaricos super eos rectores constituerunt.

⁵⁰ *Annales Fuldenses* a. 828 (ed. F. Kurze, Hannoverae 1891, 25): ... Hludovicus iuvenis (missus est) contra Bulgaros. Tamtiež, a. 829, 25: Bulgari navibus per Dravum fluvium venientes quasdam villas nostrorum flumini vicinas incenderunt.

⁵¹ Porov. Łowmiański H., c. d., 36.

⁵² N i e d e r l e L., *Slovanské starožitnosti II*, 450.

⁵³ *Annales Fuldenses* a. 829, 121: Missos etiam suos inde ad Bulgaros... transmisit et, ne coemptio salis inde Maravanis daretur, exposcit.

pravdepodobne pri východnej hranici Franskej ríše, kam Bulhari pravdepodobne prenikli už za chána Kruma okolo r. 805.⁵⁴ Pokladáme za veľmi pravdepodobné, že to boli „civitates“ *podunajských Slovanov*, ktorí sa začiatkom 9. stor. dostali pod bulharskú nadvládu. Už J. L e l e w e l sa zamyslel nad otázkou, či Bavorský geograf mal na mysli pôvodných Bulharov či slovanské obyvateľstvo pod ich nadvládou,⁵⁵ a St. Zakrzewski konštatoval, že počet piatich „miest“ sa nezhoduje s dátami o politickej organizácii Bulharov, za ktoré vďačíme karolínským letopisom.⁵⁶ Nemožno pochybovať o tom, že bulharská ríša mala oveľa viac „hradov“ ako päť, ktoré uvádza Bavorský geograf.⁵⁷ Z celkovej skladby prvej časti tohto prameňa však vyplýva, že sa tu uvádzajú len priami susedia *Franskej ríše*, a to len pokiaľ ležali *na sever od Dunaja*. Preto sem nemohla byť pojatá *celá* Bulharská ríša, ale len jej časť ležiaca severne od Dunaja, a ani tá asi nie celá, ale len krajina susediaca pri strednom Dunaji s Franskou ríšou. Možno teda v tých 5 „hradoch“, ktoré „Popis“ pripisuje Bulharom, vidieť slovanské hradové obce pod panstvom Bulharov v oblasti severne od Dunaja, azda niekde v dolnom Potisí, azda medzi Tisou a Dunajom, rozhodne nie však na Slovensku, kam panstvo Bulharov nedosiahlo.

Zostáva ešte preskúmať posledný názov „*Merehani*“ a jeho pomer k názvu „*Marharii*“. Obidva názvy sú zrejme odvodené od nemeckého mena rieky *Moravy* (Maraha, March) a znamenajú teda *Moravanov*. Ide však o ten istý slovanský ľud alebo o dva rôzne kmene či rôzne jednotky politické a na ktorom území ich máme hľadať? Tieto otázky zamestnávali už mnohých bádateľov. Výsledky doterajšieho bádania o týchto dvojakých Moravoch sa však veľmi rozchádzajú. L. G. du Buat vo svojom francúzskom preklade tohto prameňa, ktorý po ňom prelačil J. Potocki, uvádza prvých Moravanov (*Marharii*) pod skomoleným názvom „*les Marbariens*“, zatiaľ čo druhých ako „*Marrebans*“,⁵⁸ čo sťažovalo ich identifikovanie. Napriek tomu už M. M. K a r a m z i n správne rozoznal v prvom názve Moravanov.⁵⁹ J. D o b r o v s k ý, ktorý už mal poruke latinský text geografa, uviedol súhlasne so svojim predchodcom, že „*Marharii*“ s 11 „mestami“ sú Moravania a k tomu dodal, že „*Merehani*“ — Dobrovský čítal „*Marehani*“ — s 30 „mestami“ sú opäť Moravania, bez toho, aby pomer oboch názvov bližšie vysvetlil.⁶⁰

O prvý výklad týchto dvojíc Moravanov sa pokúsili súčasne a nezávisle K. Zeuss a P. J. Šafárik. Podľa prvého z nich sa síce zdá, že geograf uvádza v prvej časti ten istý ľud dva razy, raz ako „*Marharii*“ s 11 civitates,

⁵⁴ Porov. pozn. 34.

⁵⁵ Lelewel J., *Géographie du Moyen Age III*, Bruxelles 1852, 29.

⁵⁶ Zakrzewski St., c. d., 21.

⁵⁷ Łowmiański H., c. d., 29, pozn. 67.

⁵⁸ Comte du Buat, *Histoire ancienne des peuples de l'Europe*, t. XI, Paris 1772, 146n, 180n; Potocki J., c. d., II, 281.

⁵⁹ Karmazin N. M., *Istorija gosudarstva rossijskogo*, t. I, S. Petersburg 1818, II. vyd., 22, pozn. 44.

⁶⁰ Dobrovský J., *Die Slavenstämme auf der Nordseite der Donau*, Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 18. Jahrgang, Wien 1828, 510 a.

druhý raz ako „Merehani” s 30 civitates, ale v niekoľkých riadkoch to nemožno pokladať za nedbalosť; významnejší „Merehani”, ak je meno správne, mohli byť vysvetľovaní ako „uhorskí Moravania”. Keďže však tu nebolo treba osobitne uvádzať nejaké iné meno a v poradí predchádzajúcich názvov je zachovaný presný poriadok, zatiaľ čo „Merehani” sú uvedení až po Bulharoch („Vulgarii”), Zeuss nakoniec usúdil, že názov „Merehani” je pravdepodobne skomolenina namiesto „Serebani” (Serbi), ktoré meno je však uvedené v druhej časti „Popisu” v tvare „Zeriuani”.⁶¹ Zeuss tu zrejme myslel na južných Srbov na Balkáne. Ale tento výklad, predpokladajúci bez akéhokoľvek dôkazu takú veľkú koruptelu názvu „Merehani”, veľa právom neuznála, práve tak ako pokus toho istého spisovateľa lokalizovať väčšinu záhadných názvov prostrednej časti „Popisu” na Balkánsky polostrov.⁶²

Naproti tomu sa vo vede dlho prijímal výklad Šafárikov, podľa ktorého Bavorský geograf uvádza dvojakú Moravu, a to hornú či Svätoplukovu (Marharii) a dolnú či bulharskú (Merehani). Pripomínanie tejto dvojakej Moravy je pre Šafárika dokonca jedným z dôvodov pre datovanie tohto prameňa na roky 866—890, lebo dolná Morava zanikla podľa jeho názoru „osídlením Uhrov v Potisí r. 896 a v Podunajsku r. 897 a nasl.”, a horná Morava „porážkou pri Prešporke r. 907”.⁶³ Na vysvetlenie treba uviesť, že Šafárik dôsledne rozlišuje dvojakú Moravu, a to: 1. hornú čiže veľkú na dnešnej Morave a v Uhorsku, rozdelenú Dunajom na dve časti; 2. dolnú čiže bulharskú, ktorá „pôvodne a vlastne bola krajina ležiaca na srbskej rieke Morave (u starých Margus, okolo r. 1190 u Nicetu Moravos, u Arnolda Marowa atď.), ktorá z dvoch súmenných riek, bulharskej a srbskej Moravy . . . povstáva a blízko Kulity do Dunaja padá”.⁶⁴ Šafárik správne uvádza, že táto krajina patrila v 9.—10. stor. pod bulharskú nadvládu, pričom pokladá za pravdepodobné, že krajinu ležiacu medzi Timokom, Dunajom a Moravou opanovali Bulhari „ihneď po svojom príchode (678)”, zatiaľ čo ostatný kraj medzi bulharskou a srbskou Moravou a ďalej od Moravy na západ až k Drine opanovali až neskoršie, azda za Borisa Michala (852—889). Po rozšírení hraníc bulharského panstva až k Dráve (pred r. 828) bola vraj celá krajina nazývaná „dolnou (nižnou) Moravou” — na rozdiel od „Moravy hornej (vyšnej)”, v ktorej panovali kniežatá Mojmir, Pribina, Rastislav, Svätopluk atď. Jeden z najvčasnejších dokladov o tom vidí práve v dvojakých Moravách Bavorského geografa, majúc za to, že „je úplne jasné, že Moravania (Merehani) postavení popri Bulharoch a Bodrikoch s 30 mestami sa líšia od Moravanov (Marharii) v susedstve Čiech vytýčených s 15 mestami, a nemôžu byť hľadani nikde inde než v tejto bulharskej Morave, ktorá vtedy (okolo r. 829—890) siahala až k Dráve”.⁶⁵

No proti takémuto výkladu hovorí nielen už spomínaná skutočnosť, že

⁶¹ Zeuss K., c. d., 640.

⁶² Tamtiež, 601, 614n.

⁶³ Šafárik P. J., c. d., 981, pozn.

⁶⁴ Tamtiež, 614.

⁶⁵ Tamtiež, 615—616.

Bavorský geograf uvádza podľa vlastných údajov len krajinu *severne* od Dunaja, ale aj sám fakt uvedený Šafárikom, že slovanské obyvateľstvo pri južnej (balkánskej) Morave bolo v 9. stor. *pod panstvom Bulharov*, takže títo južní „Moravania“ nevytvorili v tom čase samostatnú územnú politickú jednotku, ktorú by autor „Popisu“ mohol zaznamenať u Bulharov.

Šafárikov výklad „Merehanov“ ako južných (balkánskych) Moravanov vplýval na celý rad ďalších bádateľov. Okrem J. Lelewela, ktorý tento výklad pripustil popri iných možných vysvetleniach (českí Moravania a panónski Moravania),⁶⁶ prijal ho aj inak veľmi kritický K. Jireček a po ňom J. L. Píček.⁶⁷ Naproti tomu O. Koller pripúšťal možnosť, že „Merehani“ sú panónski Moravania.⁶⁸ Proti obom týmto výkladom kladúcim druhých Moravanov geografových — proti jeho výslovnému poukazu — na juh od Dunaja, vystúpil koncom 19. stor. A. Králíček s tézou, že „Marharii“ i „Merehani“ je označenie toho istého ľudu. Bavorský geograf vraj uviedol do svojho súpisu obidve mená, čerpané z rozličných prameňov, bez toho, aby bol tužil, že označujú ten istý ľud, t. j. ľud starej moravskej ríše, ktorý kedysi obýval oblasti riek Moravy, Váhu, Nitry a Hrona a patrili k západnej slovanskej vetve.⁶⁹ Králíček vyslovil ďalej domnienku, že záznam o „Merehanoch“ u Bavorského geografa je *neskoršou vsuvkou* (interpoláciou) práve tak ako celá prostredná časť (až po „Sleenzane“ exkluzíve), čo viac pripustil, že aj záznam o Bulharoch (Vulgarii) by sa plným právom mohol pokladať za neskorší prvok, cudzí pôvodnému súpisu.⁷⁰ Neuviedol však, z ktorého obdobia tieto interpolácie pochádzajú a uspokojil sa so zistením, že *pôvodný* súpis pochádza z obdobia posledných rokov vlády Ludovíta Nemca a z prvých rokov Svätoplukovho panovania na Morave pred r. 873.⁷¹ Usudzoval tak hlavne zo záznamu o moravskosliezskych Holasicoch (Golenizi), ktorí sú v poslednej položke tohto prameňa uvedení ako samostatný kmeň. S Moravanmi sa podľa jeho názoru zlúčili až za Svätoplukovej vlády r. 873.⁷²

Králíčkové vývody, hoci v niektorých smeroch nedomyšlené, značne otriasli Šafárikovým výkladom o balkánskych Moravanoch geografových. L. Niederle už v II. dieli svojich „Slovanských starožitností“ (1906) uviedol, že nie je isté, či Merehani Bavorského geografa, aj keď sú uvedení po Marharioch, t. j. Moravanoch českých a pri Bulharoch, sú určite balkánski Moravania, ako usúdil Šafárik a Drinov. „Geografovo umiestnenie“ — hovorí tu Niederle — „svedčí, pravda, na južných. Králíček ich pokladá za severných,

⁶⁶ Lelewel J., c. d., 29.

⁶⁷ Jireček K., *Dějiny národa bulharského*, Praha 1876, 95; Píček J. L., *Abstammung der Rumänen*, Leipzig 1880, 42.

⁶⁸ Koller O., *Über den Namen Morava*, Program něm. vyšší reálky v Kroměříži, 1878, 7, pozn. 23.

⁶⁹ Králíček A., *Der s. g. bairische Geograph und Mähren*, Zeitschrift des Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens, Jahrgang II, Brünn 1898, 357—358.

⁷⁰ Tamtiež, 355.

⁷¹ Tamtiež, 360.

⁷² Tamtiež, 351, 354.

ale nesmieme zabudnúť, že sa od severodunajskej Moravy rozoznávala aj panónska Morava.⁷³ Niederle tu pravdepodobne naznačuje možnosť výkladu, že „Merehani“ sú Moravania v Panónii, čo pripustil už O. Koller.⁷⁴ Až v III. diele svojich „Starožitnosti“ (1919) vyložil vec jasnejšie, zásadne sa prikloniac k interpretácii Kráľíčkovej, ako vidieť z týchto jeho slov: „Pokiaľ ide o dve uvedené mená u Bavorského geografa, vznikli prirodzene pochybnosti, či Marharii i Merehania v jednom kontexte znamenajú ten istý kmeň, totiž našich českých Moravanov. Niektorí bádatelia v druhom mene Merehanov videli preto Slovanov na srbskej Morave, ktorých staré meno Margus, Margis, Slovania práve tak ako na severe pokrstili na Morava, z čoho sa tak isto odvodilo Moravania. Tento výklad však nepokladám za správny už preto, že tzv. Bavorský geograf obsahuje výslovne výpočet kmeňov ad septentrionalem plagam Danubii. Je to pravdepodobne zápis omylom, prevzatý z iného prameňa, znamenajúci aj severnú Moravu, raz Moravanov vlastných v užšom zmysle slova, druhý raz azda Moravu v širšom zmysle, Veľkú Moravu Svätoplukovu s Panóniou, o čom by svedčili aj záverečné slová: „istae sunt regiones, quae terminant in finibus nostris“, t. j. Bavorska.⁷⁵

Tento Niederleho výklad je vlastne len dôsledným domyslením Kráľíčkovej interpretácie. Lebo ak pôvodný súpis geografov, obsahujúci záznam o „Marharioch“ s 11 hradmi, vznikol pred r. 873, ako uznáva Kráľíček, zatiaľ čo záznam o „Merehanoch“ s 30 hradmi, ktorý sa vzťahuje tak isto na severných (českých) Moravanov, je neskoršou interpoláciou, tak sa natíska myšlienka, že tento neskorší záznam (Merehani) sa týka väčšieho územia, než bolo územie „Marhariov“, a to územia celej tzv. Veľkej Moravy aj s Panóniou, ktorú dobyl Svätopluk r. 883 a 884.⁷⁶ Možnosť výkladu spájajúceho „Merehanov“ s tzv. panónskou Moravou však Kráľíček výslovne zamietol, a to z toho dôvodu, že Panónia leží južne od Dunaja.⁷⁷ Táto skutočnosť, pravda, hovorí aj proti Niederleho výkladu „Merehanov“ ako ľudu Veľkomoravskej ríše spolu s Panóniou, lebo Bavorský geograf vyratúva podľa vlastného tvrdenia len kraje (regiones) ležiace na *severnej* strane Dunaja. Okrem toho sa zdá, že počet 30 „civitates“ pre celú Svätoplukovu ríšu je príliš malý, najmä keď ho porovnáme s počtom hradov, ktorý ten istý prameň uvádza u polabských Slovanov, kde sa nijaký politický celok nemohol rozsahom svojho územia a vojenskou silou ani zďaleka merať s veľkomoravským štátom Svätoplukovým na sklonku 9. stor.

O dvojakých Moravanoch Bavorského geografa uvažoval aj V. Novotný, podľa ktorého tento súpis slovanských kmeňov vznikol „asi koncom 9. stor.“ Aj jemu bolo nápadné, že meno Moravanov sa tu vyskytuje dva razy za sebou.

⁷³ Niederle L., *Slovanské starožitnosti II*, 417, pozn. 4.

⁷⁴ Pozri pozn. 68.

⁷⁵ Niederle L., *Slovanské starožitnosti III*, 210—211.

⁷⁶ *Annales Fuldenses* cont Ratisb., a. 844, cit. ed., 112. — Porov. k tomu Novotný V., *České dějiny I*, 1, Praha 1912, 387. Že sa však Panónia nedostala *trvale* pod nadvládu Svätopluka presvedčivo dokladá Dekan J., *Slovenské dejiny II*, Bratislava 1951, 160n.

⁷⁷ Kráľíček A., c. d., 357.

Odmietol Šafárikov výklad o balkánskych Moravanoch (Merehani), pretože — okrem Bulharov — južní Slovania nie sú uvedení v zozname. Nezdal sa mu však pravdepodobným ani Králíčekov výklad, že tu ide o opakované zprávy o jednom národe, ktoré vznikli použitím dvojakého prameňa, hoci vraj „inak podobný omyl je prípustný“. Novotný uviedol, že „skôr by súdil na Moravanov a Slovákov“, ale túto myšlienku bližšie nerozvídal.⁷⁸ Na podobný výklad, ako sme už povedali, pomysľal už K. Z e u s s, podľa ktorého by významnejší „Merehani“ mohli byť vykladaní ako „uhorskí Moravania“, čo však A. K r á l í č e k zamietol s odôvodnením, že nemôže ísť o panónskych Moravanov, lebo tí nesídlili na sever od Dunaja, ani o severouhorských (nitrianskych) Moravanov, pretože tí neboli významnejší než vlastní Moravania pri rieke Morave, lebo ich knieža Pribina bol moravským Mojmirom porazený a vyhnaný.⁷⁹ No napriek tomu myšlienka týchto „slovenských Moravanov“ nevymizla z ďalšieho bádania o Bavorskom geografovi a objavuje sa v najnovšom čase opätovne u českých i poľských bádateľov.

Naproti tomu nemal vo vede ohlas výklad St. Z a k r z e w s k é h o, podľa ktorého „Merehani“ obývali pravdepodobne na sklonku 8. a na začiatku 9. stor. územie nad dnešnou rumunskou riekou Maroš, ktorá sa vraj nazývala Moravou. Zakrzewski sa ďalej nazdával, že „Merehani“ zaujímajú v „Popise“ miesto najviac vysunutých Timočanov, ktorých „Popis“ nepozná, resp. tvorili väčšiu kmeňovú skupinu zahrnujúcu aj Timočanov. Keďže vraj sídlili buď medzi Dunajom a Tisou, alebo medzi oboma ramenami Dunaja, Merehani zaujímajú v „Popise“ miesto najviac vysunuté na juhozápad.⁸⁰ Tento výklad odmietol už A. B r ü c k n e r, podľa ktorého „Merehani“ sú len „prázdna dubleta Marharicv“.⁸¹

Len ako o kuriozite sa zmienujeme o čudnej etymológii mena „Merehani“, ktorú vymyslel E. K u c h a r s k í. Podľa neho je správne znenie tohto názvu „Merchani“, t. j. „pomorskí (mer) chánovia (chani)“. Tak sa vraj označujú slovinsko-chorvátske kniežatá, podrobené Avarom, a preto nazývané „chánmi“, z čoho autor ďalej vyvodzuje, že pôvodný súpis pochádza z obdobia pred r. 796, keď panstvo Avarov bolo porazené.⁸² Tento výklad je absolútne nekritický a veda ho právom odmieta.⁸³

Po druhej svetovej vojne ožilo opäť bádanie o dávnej slovanskej minulosti a tým aj o tzv. Bavorskom geografovi. Mnohí autori sa pokúsili o nové riešenie problému dvojakých Moravanov v tomto prameni bez toho, aby sa do-

⁷⁸ Novotný V., *České dějiny I*, 1, 500, pozn. 1.

⁷⁹ Králíček A., c. d., 357.

⁸⁰ Zakrzewski St., c. d., 22—25.

⁸¹ Brückner A., c. d., 36. — Zrejme nedopatrením prisudzujú B. Horák a D. Trávníček (c. d., 23) tento Brücknerov výrok R. Turkovi, ktorý nič také netvrdí a naopak rozlišuje dvojakých Moravanov, ako uvádzame ďalej v texte.

⁸² Kucharski E., c. d., 3.

⁸³ Porov. napr. Widajewicz J., *Państwo Wiślan*, Kraków 1947, 5, ktorý — podobne ako Králíček, Niederle a Brückner — pokladá názov „Merehani“ za dubletu nomenklatúry „Marharii“ = Moravania (str. 5, pozn. 4).

siahli jednotné závery, V. Vaněček, ktorý sa domnieva zhodne s Kucharškim, že informácie, na základe ktorých bol súpis vyhotovený, patria ešte na koniec 8. stor., súdi, že i jedných i druhých Moravanov treba lokalizovať približne na územie dnešnej Moravy, iba s tou zmenou, že ich hranicou bol vtedy Dunaj. Pravda, len jedni z týchto dvojakých Moravanov boli podľa jeho názoru začiatkom 9. stor. bezprostrednými susedmi Frankov, resp. Bavorov. Sú to Moravania *južnejší*, pri Dunaji, nazývaní u geografa „Marharii”, s 11 hradovými obcami, čo je vraj celkom primerané tejto lokalizácii. Druhí, *vlastní* Moravania (Merehani) oddelení od Frankov jednak územím „Beheimare”, jednak južnejšími „Marhariami” sú útvarami omnoho väčším.⁸⁴ Tito „*Merehanii*” s 30 hradovými obcami sú podľa Vaněčka „vlastní Moravania približne na území dnešnej Moravy”, je to ľud, „ktorý na západe založil prvý trvalejší slovanský štát a s ním vo svojom arcibiskupstve prvú slovanskú cirkevnú organizáciu.” Vaněček však zdôrazňuje, že údaje súpisu nemôžu ešte zachycovať Velkomoravskú ríšu, keďže sú omnoho staršie. V období, keď sa súpis robil, bola vraj Morava „pravdepodobne ešte práve taká nezjednotená ako Čechy”, lebo na severe súpis uvádza malých *Holasicov* („*Golensizi V civitates*”). Ako možné riešenie ďalšieho názvu Vaněček potom navrhuje na juhu „*Bzenčanov*, plemeno iba s dvoma hradovými obcami”, ktoré vidí v geografovom zápise v „*Besunzane II civitates*”. V súvislosti s týmto svojím riešením ďalej uvádza, že J. Pouлік teraz zisťuje na starej Morave štyri „kmeňové oblasti”.⁸⁵

Vaněčkovo riešenie pomeru dvojakých Moravanov vychádza zo situácie, v akej bolo slovanské obyvateľstvo Moravy na sklonku 8. stor., keď ešte v historických prameňoch nevystupuje pod osobitným názvom „Moravanov”. Zdá sa však veľmi nepravdepodobné, že by v tom čase existoval na južnej Morave nejaký osobitný kmeň či plemeno „*Bzenčanov*”, pomenovaný takto podľa hradu „*Bzenec*”, o čom pramene ešte dlhý čas mlčia. Geografov zápis „*Besunzania*”, ktorý len foneticky pripomína *Bzenec*, treba podľa môjho názoru z moravskej oblasti vylúčiť. Inak je to, pravda, pri severných *Holasicoch*, na ktorých sa — ako sa dnes už všeobecne uznáva — vzťahuje zápis „*Golensizi V civitates*”.⁸⁶ Tí v období vzniku tohto zápisu nepochybne tvorili ešte samostatnú územnú politickú organizáciu (pravdepodobne kmeňové kniežatstvo). Pokiaľ ide o lokalizáciu oboch Moravanov, je Vaněčkovo riešenie v rozpore s jasným údajom prameňa, že územie „*Merehanov*” priamo susedilo s Franskou ríšou (bezprostredne po zázname o ňom nasleduje totiž veta: „*Istae sunt regiones, quae terminant in finibus nostris*”), zatiaľ čo ich Vaněček oddeľuje od územia Frankov jednak oblasťou južných Čiech („*Beheimare*”), jednak územím tých „*južnejších Marhariov*”, ktorých všeobecne lokalizuje „pri Dunaji” dodávajúc, že „*tito rakúski*, ako by sme dnes povedali, Moravania sídlia podľa franského dokladu z r. 852 v najzadnejších končinách kráľovstva a sú

⁸⁴ Vaněček V., c. d., 50.

⁸⁵ Vaněček V., c. d., 59; Pouлік J., *Starostovanská Morava*, Praha 1948, 85, 113n.

⁸⁶ Porov. Horák B., Trávníček D., c. d., 55.

už kresťania.⁸⁷ Týchto „rakúskych“ Moravanov porovnáva potom s „ďalším moravským kmeňom“, ktorý podľa Poulíkových archeologických výskumov sídlil „na Dyji a odtiaľ južným smerom k Dunaju“.⁸⁸ Avšak nie títo južní „Marharii“, ale severnejší a mocnejší „Marehani“ boli podľa Vaněčka jadrom budúcej Veľkomoravskej ríše.⁸⁹

Celkom opačne vyložil pomer dvojakých Moravanov R. Turek. Podľa neho „Marharii“ znamená severnú časť Moravy, Olomoucko a Brnensko, „Vulgarii“ Slovensko s prirahlou malou časťou Moravy a „Merehani“ južnú, resp. juhozápadnú časť Moravy, totiž „Podyjsko a najdolnejšie Pomoravie pri Dunaji“. Aj Turek sa domnieva, že jeho lokalizácia zodpovedá kultúrnym pomerom zisteným archeologickým výskumom, kde možno rozlíšiť: 1. severnú Moravu (jeho „Marharii“); 2. veľkomoravské prostredie juhovýchodnej Moravy (jeho „Vulgarii“); 3. kultúrnu oblasť podyjskú so znakmi kôťlašskými (jeho „Merehani“).⁹⁰ O nemožnosti lokalizovať „Vulgariov“ na západné Slovensko, resp. na juhovýchodnú Moravu, sme hovorili už predtým. Tým však podľa môjho názoru padá aj možnosť lokalizácie „Marhariov“ a „Merehanov“, lebo celá juhovýchodná Morava so západným Slovenskom (Nitrianskom), jadro starého moravského štátu, zostáva takto bez Moravanov.

Otázkou dvojakých Moravanov u Bavorského geografa sa ďalej zaoberal L. Havlík, ktorý datoval tento prameň na začiatku 9. stor., pokladajúc rok 817 (rozdelenie Franskej ríše medzi synov Ludovíta Pobožného) za „posledné prijateľné dátum pre vznik súpisu“.⁹¹ Havlík lokalizoval „Marhariov“ do oblasti dyjsko-dunajskej, zatiaľ čo „Merehanov“ najprv do stredného Pomoravia a Považia,⁹² neskoršie výlučne „na staré Slovensko“ do oblasti Váhu, Nitry, Hrona, Ipľa a Dunaja.⁹³ Podľa týchto dvojakých Moravanov Havlík súdi, že okolo r. 800 neboli ešte spojené kmene na území dnešnej Moravy, dolného Rakúska a západného Slovenska. Tomu vraj nasvedčuje existencia dvoch veľkých samostatných kmeňov — „Marhariov“ a „Merehanov“. Prvý z týchto (Marharii) vznikol podľa jeho názoru zo starých zvyškov slovanských plemien (azda troch až štyroch) v Podunajsku, na Dyji, na strednej a dolnej Morave a na Chube (Kamp) počas 7.—8. stor., druhý (Merehani) sa vyvinul podobne na území starého Slovenska v Podunajsku, na dolnom Považí a Po-

⁸⁷ Vaněček V., c. d., 50; Friedrich G., CDBI, č. 5, 4.

⁸⁸ Vaněček V., c. d., 50, pozn. 115; Poulík J., *Staroslovanská Morava*, 85, 115.

⁸⁹ Podobný názor vyslovil už predtým Chaloupecký V., (Český časopis historický XLVII, 1946, str. 339): „Zdá sa však, že táto písomnosť (myslí sa na tzv. Bavorského geografa), v ktorej sa spomína kraj „Fraganeo“ so 40 hradišťami, totiž Praha a Pražsko, pochádza ešte z obdobia pred vznikom starej moravskej ríše, ako nasvedčuje zpráva o kmeni „Merehani“, Moravania s 30 hradišťami, totiž vlastní Moravania na Olomoucku, ktorí ešte neboli pánmi celej neskoršej Moravy“. Chaloupecký vyslovuje tu ďalej názor, že „tzv. Bavorský geograf patrí skôr do prvej polovice než do druhej polovice 9. stor.“

⁹⁰ Turek R., *Kmenová území v Čechách*, 35; *K otázkam českých kmenových území*, str. 49—50.

⁹¹ Havlík L., *O vzniku moravského štátu*. Zvláštny odlačok Vlastivědného věstníku moravského, roč. IX, Brno 1954, 7, pozn. 2.

⁹² Havlík L., *Počátky historie Znojemska*, Vlastivědný věstník moravský, roč. VII, Brno 1952, 114.

⁹³ Havlík L., *O vzniku moravského štátu*, 7, pozn. 13.

nitri, na strednom Považí a Turci, na Pohroní a v Honte (v poriečí Ipľa). Okrem týchto dvoch veľkých kmeňov existovali na Morave podľa Havlíka „ešte asi dva menšie celky v oblasti horného Pomoravia a riek Svitavy, Cézavy a Svratky.“ Do r. 822, keď sa vyslanci Moravanov (Marvanorum legationes) objavujú na sneme vo Frankfurte, bolo vraj „nepochybne uskutočnené aj pripojenie týchto dvoch celkov k moravskému štátu, známemu pod menom dyjsko-dunajských Moravanov — Marhariov-Marvanov, mocenská prevaha ktorých ovládala aj celé územie dnešnej Moravy“. „Veľká Morava“ bola podľa Havlíka vytvorená „až o desaťročie neskoršie, kedysi okolo r. 833, keď Mojmír, knieža Moravanov nad Dunajom (hornej Moravy) ovládol oblasť druhých Moravanov — Merehanov (dolnej Moravy) v priestore Nitra-Ostrihom a vyhnal ich panovníka Pribinu.⁹⁴ Podľa tejto koncepcie boli teda kryštalizačným jadrom „Veľkej Moravy“ dyjsko-dunajskí Moravania (Marharii, Marvani), a nie druhí a väčší „Merehani“, ako súdi Vaněček, ktorý ich, pravda, — na rozdiel od Havlíka lokalizuje na územie „približne dnešnej Moravy“, a nie na Slovensko. Pri Havlíkovom výklade zostáva nevysvetlené, prečo sa slovanský ľud na Slovensku nazýva už okolo r. 800 u Bavorského geografa „Merehani“, t. j. názvom odvodeným nepochybne od mena rieky Moravy (Maraha), keď tento ľud žil aspoň do r. 833 pod vlastnými kniežatmi a ešte vôbec nie v spoločnom štáte s Moravanmi. Rozširovanie mena Moravanov na Slovensko (nech už v hocakej forme tohto názvu) pred vznikom „Veľkej Moravy“ (v zmysle Havlíkovom), t. j. pred rozšírením *politického* panstva moravského kniežata Mojmíra na kniežatstvo Pribinovo na Slovensku zdá sa mi neodôvodnené.

B. Horák a D. Trávníček vo svojom komentári k Bavorskému geografovi podali prehľad všetkých doterajších pokusov vysvetliť dvojicu názvu Moravanov v tomto súpise, ktorý ako celok datujú do druhej polovice 9. stor. bez toho, aby v otázke dvojakých Moravanov priniesli niečo nové. Pokladajú za možné, že „Marharii“ u geografa znamenajú len časť Moravanov, a to ich západnú skupinu v dyjsko-dunajskej oblasti, ako sa domnieva Havlík.⁹⁵ Z doterajších pokusov o lokalizáciu „Merehanov“ možno podľa ich názoru najskôr prijať výklad, že ide o obyvateľov nitrianskeho kniežatstva, resp. o východnú vetvu moravskú na Slovensku v oblasti Váhu, Nitry, Hrona, Ipľa a Dunaja (V. Novotný, L. Havlík) alebo o slovanský ľud na území dnešnej Moravy, ktorý založil prvý trvalejší slovanský štát (V. Vaněček). Ani Králíčekov výklad, že „Marharii“ a „Merehani“ sú jeden a ten istý ľud, nie je podľa ich názoru nepravdepodobný.⁹⁶

Nové hľadiská na túto otázku priniesla štúdia H. Łowmiańskiego o pôvode Bavorského geografa. Ako sme už povedali, tento historik rozoznáva dve redakcie „Popisu“. Prvá (staršia), ktorá vznikla podľa jeho názoru vo Fulde r. 844, obsahovala len prvú časť „Popisu“ s výnimkou posledných dvoch viet („Est populus quem vocent Merehanos... Iste sunt regiones, que terminant

⁹⁴ Tamtiež, 12—13.

⁹⁵ Horák B., Trávníček D., c. d., 20.

⁹⁶ Tamtiež, 23.

in finibus nostris”); druhá redakcia, ktorá bola napísaná trochu neskôršie (asi r. 845) v kláštore sv. Emmerana v Rezne, prevzala celý text prvej redakcie a pripojila k nemu obidve spomenuté vety prvej časti s celou druhou časťou. Pokiaľ ide o názvy „Marharii” a „Merehani” u Bavorského geografa, Łowmiański nepochybuje o tom, že sa obidva názvy vzťahujú na Moravanov. Podľa jeho názoru súpis uvádza jednu Moravu s 11 hradmi na správnom mieste medzi Čechami a Bulharskom, a táto zpráva pochádza nepochybne od prvého redaktora. Naproti tomu druhá zmienka o Morave, nesprávne zaradená až po Bulharsku, nemôže sa podľa jeho mienky týkať ani bulharskej Moravy, ktorá leží južne od Dunaja ani slovanského ľudu nad Marošom, ktorý — pokiaľ vôbec mal meno „Moravania”, o čom pramene mlčia — bol pod zvrchovanosťou Bulharov za Tisou a v susedstve „Osterabtrezov” a mohol sa dostať do súpisu až v jeho druhej časti. Štylistická forma vety o týchto druhých Moravoch (Merehani), začínajúcej slovami: „Est populus...”, výrazne svedčí o tom, že ide o *doplňok* prvej časti a rozdielna jazyková forma oboch názvov (Marharii-Merehani) poukazuje na ich pôvod z rozličných prameňov. Z toho Łowmiański usudzuje, že prvý redaktor uviedol iba počet hradov Moravy vlastnej, naproti tomu však zabudol uviesť 30 hradov nitrianskeho kraja, pripojeného po Pribinovom vyhnutí k Mojmirovej Morave, ktorá tým nadobudla dualistický charakter. Až druhý redaktor, lepšie oboznámený s naddunajskými pomermi, doplnil vŕaj medzeru medzi vlastnou Moravou a Bulharmi, pripojac zmienku o „Merehanoch”, ktorá v pôvodnej redakcii nebola.⁹⁷

Pribina bol z Nitrianska vyhnaný v rokoch 833—836.⁹⁸ Z toho možno súdiť, že druhá redakcia vznikla po tomto dátume. Łowmiański však tvrdí, že ani prvá redakcia nevznikla skôr ako po vyhnutí Pribinu a pripojení Nitrianska k Morave. Skutočnosť, že Nitriansko s 30 hradmi (čo sú podľa Łowmiańskiego práve tí „Merehani”) nie je zahrnuté v prvej redakcii, vysvetľuje autor tým, že prvý redaktor — podľa jeho názoru Rudolf z Fuldy, známy autor druhej časti Fuldských análov — nebol dostatočne oboznámený s pomermi v Podunajsku.⁹⁹ Je však ťažko uveriť, že by prvý redaktor „Popisu” nepoznal ani približne rozsah panstva moravských kniežat v polovici 9. stor. a žeby nevedel, že Mojmirovci vládli v tom čase aj na Slovensku (Nitriansko), odkiaľ vyhnaní domáci kniežací rod a žeby až druhý redaktor, pôsobiaci v Rezne, a preto lepšie oboznámený s Podunajskom, doplnil túto medzeru zmienkou o „Merehanoch” s 30 hradmi, čo sú síce zase Moravania, ale *len* „kraja nitrianskeho”. Skôr sa mi zdá správnejší úsudok, že prvá redakcia „Popisu”, ak sú v nej uvedení naozaj *len moravskí* „Marharii” s 11 hradmi a nie aj *slovenskí* (nitrian-

⁹⁷ Łowmiański H., c. d., 29—30.

⁹⁸ *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (ed. M. Kos, Ljubljana 1936, 135): In cuius spacio temporis quidem Privina exulatus a Moimaro duce Moravorum supra Danubium venit ad Ratbodum. — K chronológii tejto udalosti porov. Novotný V., *České dějiny I*, 1, 293, pozn. 1.; Dekan J., *Slovenské dějiny II*, 47, datuje vyhnutie Pribinu „asi začiatkom r. 833”.

⁹⁹ Łowmiański H., c. d., 28—30. Tým autor vysvetľuje aj pomerne veľký počet „civitates” u polabských Slovanov, na rozdiel od podstatne menšieho počtu „hradov” v oblasti južnej (česko-moravsko-bulharskej).

ski) „Merehani” s 30 hradmi — ako predpokladá Ľowmiański — vznikla *pred* politickým zlúčením Nitrianska s Moravou, čiže pred vyhnatím Pribinu z Nitry, a *preto* sa v nej názov „Marharii” s 11 hradmi môže vzťahovať len na vlastných Moravanov bez Nitrianska. No aj naďalej zostáva nevysvetlené — ak predpokladáme, že „regiones” v „Popise” sú *politické* územné celky — ako mohol druhý redaktor uviesť pod názvom „Moravanov” (Merehani) len sám nitriansky kraj, ktorý v tom čase (t. j. po vyhnatí Pribinu a politickom zlúčení Nitrianska s Moravou) *nebol* už samostatným politickým celkom.

Z uvedeného prehľadu názorov o dvojakých Moravanoch u Bavorského geografa, ktoré boli vyslovené v doterajšej literatúre, jasne vyplýva, že je sporná nielen otázka, či sú dvojakí Moravania totožní alebo odlišní a kde sa majú lokalizovať, ale aj otázka *predbežná*, ako sa zápis o týchto dvojakých Moravanoch do „Popisu” dostal, najmä či oba tieto názvy („Marharii” i „Merehani”) s príslušnými údajmi o počte hradových obcí boli obsiahnuté už v *pôvodnom* súpise (tzv. prvá redakcia „Popisu”), alebo či je jeden z nich neskorším dodatkom (interpoláciou), a ktorý. Najprv sa treba pokúsiť rozriešiť túto otázku, lebo od nej závisí vecné vyriešenie otázky prvej.

Keďže sa text Bavorského geografa zachoval len v jedinom rukopise (mníchovskom), ktorý, pravda, nie je prvopisom tohto prameňa, ale omnoho neskorším odpisom (pravdepodobne z 11. stor.) *bezpečne* poznáme len túto jedinú (poslednú) redakciu textu. Ale pomocou vnútornej kritiky tohto textu v spojení s bezpečne známymi historickými udalosťami sa môžeme pokúsiť o zistenie, či a pokiaľ je táto posledná verzia či redakcia „Popisu” totožná s predpokladanou pôvodnou verziou.

O tom, že veta o „Merehanoch” *nebola* obsiahnutá v pôvodnom „Popise”, ale je len neskoršou vsuvkou, svedčia jednak *štylové* kritériá, jednak kritériá obsahové. Keď porovnáme túto vetu s vetami predchádzajúcimi, vidíme, že sa už svojou štylistickou konštrukciou od nich líši, a to v dvoch smeroch:

a) Všetky ostatné vety sa začínajú buď priamo názvom príslušného kmeňa či kraja (Uuilci, Linaa, Beheimare, Marharii, Vulgarii), alebo slovami bližšie určujúcimi polohu toho-ktorého kraja (Isti sunt qui propinquoires resident finibus Danaorum... Prope illis resident... Iuxta illos sunt...); len veta o druhých Moravanoch sa začína celkom neočakávane slovami: „Est populus, quem vocant Merehanos...”

b) V celom predchádzajúcom texte prvej časti, ako aj v celom texte druhej časti „Popisu” sú názvy kmeňov, resp. krajov (regiones) uvedené v *nominatív*; len názov týchto druhých Moravanov je v *akuzatív*,¹⁰⁰ hoci sa tu použila obdobná väzba ako v niektorých predchádzajúcich prípadoch (porovnaj obraty „quos vocant Nortabtrezi”, ďalej „quos vocant Bethenici et Smeldingon et Morizani” a „quos vocant Talaminzi” — na rozdiel od väzby „populus quem vocant Merehanos”). Už táto odlišná štylistická forma výrazne nasvedčuje, že

¹⁰⁰ Väčšina bádateľov pokladá tvar „Merehanos” za akuzatív. Za nomatív ho zrejme považuje S p a l J., c. d., 5, ale bez bližšieho odôvodnenia.

veta o „Merehanoch“ nepochádza od toho istého autora ako predchádzajúci text, ale je neskoršou vsuvkou, ktorou bol pôvodný text doplnený.

Tomu podľa môjho názoru nasvedčujú aj *obsahové* kritériá. Latinizovaný názov „*Merehania*“ je odvodený nepochybne od názvu „*Maraha*“, nemeckého pomenovania rieky Moravy, a správne by mal znieť „*Marahani*“.¹⁰¹ Ale od toho istého názvu je odvodený aj názov „*Marharii*“,¹⁰² obsiahnutý v pôvodnom texte „*Popisu*“. Možno pripustiť, že rozličné formy toho istého mena môžu nasvedčovať o ich pôvode z rozličných prameňov, ako súdil už A. Králíček a po ňom H. Lowmianski. Nezdá sa však pravdepodobné, že by obidve formy toho istého mena použil krátko po sebe *ten istý autor* bez toho, aby si bol vedomý, že ide o názvy toho istého ľudu, ako sa nazdával Králíček. Naproti tomu u dvoch rozličných autorov možno takéto prehliadnutie ľahšie pochopiť. Neskorší redaktor „*Popisu*“ už nemusel rozumieť staronemeckej forme „*Marharii*“, pretože v jeho období už azda nebola bežná, a keďže v súpise nenašiel Moravanov, doplnil ich tam pod vtedy bežným názvom „*Merehani*“.

Neskoršiemu pôvodu tejto vety nasvedčuje však nielen odchylný — a pravdepodobne neskorší¹⁰³ — tvar mena týchto druhých Moravanov (*Merehani*), ale aj *počet hradových obcí*, ktorý je pri nich uvedený. Tu si potom treba všimnúť dve veci. Predovšetkým je isté, že podstatne väčší počet hradov (30) uvedený u „*Merehanov*“ vylučuje ich *úplnú* identitu s „*Marhariani*“ len o 11 hradoch. Na druhej strane však netreba predpokladať, ako sa to robilo dosiaľ, že „*Merehani*“ sú (pre odchylný tvar mena a odlišný počet hradových obcí) *iným politickým celkom než* „*Marharii*“. Za najprirodzenejší výklad sa pokladá ten, že ide o *ten istý politický celok toho istého názvu*, zachytený dvoma rôznymi autormi či redaktormi „*Popisu*“ vo *dvoch časovo odlišných vývinových fázach* pod rozličnými tvarmi toho istého mena a s rozličným počtom hradových obcí, čo nepochybne súvisí s tým, že sa územie tohto celku v onom medziobdobí podstatne rozšírilo, čím sa, pravda, zvýšil aj počet jeho hradových obcí (*civitates*).

Druhá okolnosť, na ktorú sa v doterajšej literatúre neprihliadalo, je *zaokrúhlený počet 30 hradových obcí* u „*Merehanov*“, ktorý pripomína iné zjavne zaokrúhlené, a preto len *približné* počty hradových obcí v kmeňoch, uvedených na konci druhej časti „*Popisu*“, zatiaľ čo prvá časť tohto súpisu sa zjavne snaží — práve s výnimkou „*Merehanov*“ — uvádzať všade čísla *presné*, a nie zaokrúhlené. Aj táto okolnosť — v spojení s už uvedenými — nasvedčuje podľa môjho názoru tomu, že veta o „*Merehanoch*“, tvoriaca poslednú položku prvej časti „*Popisu*“, nepochádza od autora či redaktora pôvodného textu, ale pochádza z pera neskoršieho autora (redaktora), a to pravdepodobne toho istého, ktorý doplnil aj druhú časť súpisu kmeňovými názvami so zaokrúhleným poč-

¹⁰¹ Porov. Králíček A., c. d., 357.

¹⁰² Porov. Spal J., c. d., 5.: „*Rieka Morava mala germ. názov Marahwa, Marha; odtiaľ Marharii — Moravania.*“

¹⁰³ Porov. Spal J., c. d., 5.: „*Tvar Merehanos zrejme pripomína slovanský tvar Moravany; zaráča len dvojité e namiesto o—a; h môže byť reminiscenciou tvaru nemeckého alebo prechodovou spoluhláskou namiesto intervokálneho slabého h.*“

tom hradov, počínajúc aspoň názvom „Sleenzane“, v ktorom sa právom vidia Slezania, blízki susedia Čechov a Moravanov.¹⁰⁴

Ak je teda zápis o „Merehanoch“ v texte Bavorského geografa neskoršou interpoláciou, treba ďalej riešiť otázku, z ktorého obdobia táto vsuvka pochádza a čo k nej dalo podnet. Táto otázka je totožná s otázkou obdobia vzniku tzv. druhej redakcie tohto prameňa. O nej sa H. Ł o w m i a ń s k i najnovšie domnieva, že vznikla v Rezne onedlho po prvej redakcii, ktorú kladie do r. 844,¹⁰⁵ a to na základe domnienky, ktorú vyslovil W. Fritze a podľa ktorej je geografov text o Obodrikoch („per duces suos partitae“) formálne závislý od zprávy Fuldských letopisov z r. 844 („per duces ordinavit“).¹⁰⁶ Na základe tejto vonkajšej podobnosti geografovho textu so spomenutou letopisnou zprávou — podobnosti, ktorá je podľa môjho názoru celkom náhodná — stavia záver, že celá prvá časť „Popisu“ (s výnimkou vety o „Merehanoch“) pochádza z toho istého roku ako spomínaná zpráva Fuldských letopisov a z toho istého feudálneho prostredia — zo známeho kláštora vo Fulde.¹⁰⁷ Tento záver — a to ani v spojení s inými dôvodmi, ktoré uvádza Łowmiański¹⁰⁸ — nepokladám za presvedčujúci. Domnievame sa, že obsah prvej časti „Popisu“ odzrkadľuje vcelku obdobie asi o tri desaťročia staršie. Je tu predovšetkým zápis o polabskom kmeni „Bethenici“, ktorý je v prameňoch zaznamenaný len k r. 811 a neskôr sa už vôbec neobjavuje.¹⁰⁹ Aj kmeňový názov „Smeldingon“ (Smeldingi), znamenajúci polabských Smolincov, vyskytuje sa len v údajoch zo začiatku 9. stor., a to práve v typickom spojení s *Linanmi* („Linan“ Bavorského geografa).¹¹⁰ Je tu napokon aj zápis o *Moravanoch* („Marharii habent civitates XI), ktorý podľa môjho názoru možno vzťahovať na štát Moravanov len v jeho *najväčšej historickej vývinovej fáze* pred r. 833, keď k tomuto štátu ešte nepatrilo nitrianske kniežatstvo Pribinovo. O tom svedčí malý počet hradových obcí týchto Moravanov a azda aj starobylosť tvaru ich mena, ktoré sa vo forme „Marharii“ už neskoršie nevyskytuje.

S menom „Moravanov“ sa v historických prameňoch po prvý raz stretávame na frankfurtskom sneme, kde Ľudovít Pobožný okrem iných slovanských posolstiev prijal aj vyslancov Moravanov. Letopisy Franskej ríše o tom zaznamenali: „In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum, et in

¹⁰⁴ Text druhej časti „Popisu“ pozri II. kap. tohto článku.

¹⁰⁵ Łowmiański H., c. d., 44—45.

¹⁰⁶ Fritze W., c. d., 340n.

¹⁰⁷ Łowmiański H., c. d., 45—52.

¹⁰⁸ Tamtiež, 15—55.

¹⁰⁹ *Chronicon Moissiacense* a. 811 (MGH — SS I, 309; II, 259): Misit Carolus imperator exercitum Francorum et Saxorum ultra Albiam ad illos Sclavos qui nominantur *Lanae* et *Bethenr* (varianta: *Bethelclereri*).

¹¹⁰ *Annales regni Francorum* a. 808 (ed. F. Kurze, str. 125): in *Linones* et *Smeldingos*. — *Annales Fuldenses* a. 808 (ed. F. Kurze, str. 17): in *Linones* et *Smeldingos*. — *Annales regni Francorum* a. 809, 129: *Smeldingorum maximam civitatem*. — *Chronicon Moissiacense* a. 809 (MGH — SS I, 309): *Semeldinc*. — Porov. aj *Annales Maximiniani* a. 808, 809 (MGH — SS XIII, 24), *Regionis Chronicon* a. 809 (MGH — SS I, 565), *Annales Quedlinburgenses* a. 808 (MGH — SS III, 41).

Pannonia residentium Abarum legationes cum numeribus ad se directas audivit.¹¹¹ Poradie, v ktorom sú uvedené lieto posolstvá, pripomína poradie kmeňov, uvedených v prvej časti „Popisu“, ale terminológia oboch prameňov sa väčšinou líši,¹¹² takže sa nemožno domnievať, že by spomenutá letopisná zpráva bola priamo vzorom pre napísanie prvej časti „Popisu“, v ktorom sa napokon uvádza ešte celý rad menších polabských kmeňov (Linaa, Bethenici, Smeldingon, Morizani, Hehfeldi, Talaminzi), ktoré nevyslali osobitných poslov na frankfurtský snem. O tom, že „Marvani“, poslovia ktorých sa v rišských letopisoch uvádzajú hneď za českými Slovanmi (Beheimi), sú *Moravania*, ktorí v tom období už nepochybne tvorili významný územnopolitický celok v strednom a južnom Pomoraví, netreba mať pochybnosti.¹¹³

Pochybovať možno len o tom, či tomuto ludu vládol už vtedy (822) knieža Mojmir, ktorého meno sa v prameňoch prvý raz objavuje až v súvislosti s vyhnaním Pribinu z Nitrianska v rokoch 833—836, druhý raz r. 846 pri nastúpení jeho synovca Rastislava na moravský kniežací trón. Je možné, že r. 822 vládol na Morave ešte Mojmirův predchodca, ktorého meno nepoznáme. Časť novšej historiografie síce súdi, že už v slovanskom kniežati *Vonomirovi*, ktorý sa r. 796 zúčastnil dobývania avarskeho hrinku,¹¹⁴ možno vidieť moravské knieža Mojmira, azda otca historického Mojmira I.¹¹⁵ Ale táto identifikácia je veľmi neistá. Skôr sa zdá, že tu ide o knieža slovinské¹¹⁶ alebo chorvátske,¹¹⁷ ako možno súdiť z jeho vojenského spojenia s Erichom, vojvodom friaulským (furlanským) v severovýchodnom Taliansku. Preto sa nazdávame, že informácie Bavorského geografa o Moravancoch (Marharii) nemožno spájať so zprávou o Vonomirovi z r. 796, aby sme získali „potvrdenie o moravskom štáte tohto panovníka“,¹¹⁸ ako to robí L. Havlík, i keď pripustíme aktívnu účasť Moravanov na rozbití Avarskej ríše na sklonku 8. stor.¹¹⁹ V tom čase Slovania na Morave v prameňoch ešte nevystupujú pod osobitným názvom „Moravanov“, ktorý sa objavuje až r. 822 (Marvanorum legationes); no ešte ani vtedy nepo-

¹¹¹ *Annales regni Francorum* a. 822, 159.

¹¹² Pórov, najmä tvary: Abodriti — (Nord)abtrezi, Sorabi-Surbi, Marvani-Marharii.

¹¹³ Niederle L., už v *Slovanských starožitnostiach* II, 417, pozn. 4, uviedol túto zprávu medzi dokladmi, pri ktorých „môže vzniknúť pochybnosť, či ide o Moravanov balkánskych alebo o severných Moravanov českých.“ Tieto pochybnosti sa už Novotnému V., (*České dějiny* I, 1, 286, pozn. 1) zdali neopodstatnené. V III. dieli *Slov. starožitnosti* (str. 209—210) vzťahuje Niederle tento doklad už bez pochybností na českých Moravanov.

¹¹⁴ *Annales regni Francorum* a. 796, 98: ... Heiricus dux Forojulencis missis hominibus suis cum Wonomyro (var. Uuonmiro, Uuonmyro) Selavo in Pannonias hringum gentis Avarorum longis retro temporibus quietum, civili bello fatigatis inter se principibus, spoliavit...

¹¹⁵ Tak Bidlo J., v *Dějínách lidstva* III, Praha 1937, 394. Podobne Havlík L., *O vzniku moravského státu*, 11, označuje Vonomira za „panovníka Moravanov“.

¹¹⁶ Kurze F., *Annales regni Francorum*, 98, pozn. 2: „Slovenorum ut videtur, principe.“

¹¹⁷ Siloukal K., v *Dějínách lidstva* III, 303: Markrabe friaulský Erich v spojení s chorvátským vojvodom Vojnimírom prenikl r. 795 až do povestného avarskeho hrinku v Po-tiši...“

¹¹⁸ Havlík L., c. d., 21, pozn. 56.

¹¹⁹ Bidlo J., v „Dějínách lidstva“ III, 394.

známe meno ich kniežata, ktoré sa ozýva v prameňoch až asi o desať rokov neskoršie.¹²⁰

Napriek tomu nepochybujem, že „*Marharii*” Bavorského geografa sú totožní s „*Marvanmi*” franských ríšskych letopočtov, s tými, čo r. 822 vyslali svojich poslov na frankfurtský snem. Pramene tých čias totiž vôbec nepoznajú „dvojakých” Moravanov, ako sa dosiaľ súdilo prevažne na základe mylného výkladu údajov Bavorského geografa. „*Marvani*”, ktorí vyslali svojich poslov na frankfurtský snem, tvorili vtedy už významný územno-politický celok. Možno tak usudzovať už z ich nového pomenovania osobitným názvom, ktorý sa práve v tom čase objavuje a ktorý má už nielen význam topografický, ale aj politický, ako jasne vyplýva z toho, že tento osobitný politický celok vyslala svojich poslov k cisárovi. Na základe historických prameňov nemožno, pravda, presne povedať, kedy tento celok vznikol a aký bol okolo r. 822 jeho územný rozsah. Z toho, že už začiatkom 9. stor. existoval, a že už na začiatku druhej tretiny tohto storočia pohltil iný významný územno-politický celok (Nitriansko), musíme nevyhnutne usudzovať na dlhý predchádzajúci vývoj nadkmeňového zjednocovania na Morave z predchádzajúcich storočí, ktorý sa tu skončil skôr ako v Čechách.¹²¹ I keď nemôžeme tvrdiť, že r. 822 bola už politicky zjednotená celá neskoršia historická Morava aj so svojou severnou časťou, predsa len musíme dať za pravdu L. N i e d e r l e m u, že názov *Moravania* označuje už začiatkom 9. stor. v podstate „ľud celého územia po oboch stranách moravských brehov, spojený národne i politicky proti Nemcom ako aj proti Čechom”.¹²² Preto v Moravancoch (*Marvani*), ktorí vyslali svojich poslov na frankfurtský snem, nevidím len nejaké „okrajové podunajské kniežatstvo”,¹²³ odlišné od „vlastných Moravanov”, sídliacich „na území približne *dnešnej* Moravy”,¹²⁴ ako súdi V. V a n ě ě k na základe údajov Bavorského geografa, ale omnoho väčší politický celok, ktorého územie sa rozprestieralo po oboch stranách stredného a dolného toku Moravy a jej prítokov vrátane Dyje, a to pravdepodobne na juh až k Dunaju; nebolo síce úplne totožné s neskoršou historickou Moravou, keďže celkove bolo posunuté viacej na juh, ale predsa len zaberalo *prevažnú* časť jej územia, a to najmä v časti strednej a južnej. Na tento približný rozsah územia „*Marhariov-Marvanov*” v období okolo r. 822 pomýšľal zrejme aj L. H a v l í k, ktorý sa v ňom pokúsil lokalizovať oných 11 „*civitates*” Bavorského geografa, a to — pokiaľ ide o územie terajšej Moravy — so značnou pravdepodobnosťou.¹²⁵ Pravda, konečné slovo v tejto otázke treba prenechať archeológii.

Ak sú „*Marharii*” Bavorského geografa v podstate totožní s „*Marvanmi*” Franských letopisov z r. 822, v tom prípade obdobie vzniku tohto geografického zápisu nemôže byť od uvedeného dátumu príliš vzdialené. „*Dies ad quem*”

¹²⁰ *Conversio Bagoariorum* (pozri pozn. 98).

¹²¹ Porov. Niederle L., *Slovanské starožitnosti III*, str. 209.

¹²² Tamtiež.

¹²³ Vaněček V., c. d., 51.

¹²⁴ Tamtiež, 59.

¹²⁵ Havlík L., c. d., 10.

sú, ako sme už povedali, roky 833—836, keď moravské knieža Mojmir pričlenil k doterajšiemu svojmu panstvu nitrianske kniežatstvo Pribinovo. Za pravdepodobné „dies a quo“ pokladáme obdobie, keď sa v západných letopisoch objavuje meno kmeňa „Bethenici“ (k r. 811), ktoré pozná už Bavorský geograf, nie však už pramene neskoršie. Aj názov *Smolincov* ako osobitného politického celku, ako sa vyskytuje u Bavorského geografa (Smeldingon), je známy len zo zpráv o udalostiach približne z toho istého obdobia (808—809). V tomto časovom rozpätí pokladám za najpravdepodobnejšie obdobie napísania najstaršej časti „Popisu“ Bavorského geografa obdobie po r. 817, keď nastalo prvé delenie karolínskeho impéria medzi synov Ľudovíta Pobožného. Deliaci listina (charta divisionis) z júla 817 pridružuje cisárovmu synovi Ľudovítovi (zvanému neskoršie Nemeč) „Baioariam et Carantanos et Behemios et Avaros atque *Sclavos, qui ab orientali parte Baioariae sunt.*“¹²⁶ Moravania sa tu výslovne nemenujú. Sú pravdepodobne zahrnutí vo všeobecnom označení „Sclavi“, lebo ťažko si možno predstaviť, že by si karolínske impérium robilo nárok na zvrchovanosť len nad Slovanmi v Čechách a nie aj na Morave. Vo všeobecnom označení „Sclavi qui ab orientali parte Baioariae sunt“ je pravdepodobne zahrnutý celý rad ďalších slovanských politických celkov pri východnej hranici budúcej Východofranskej ríše, ktorá týmto rozdelením vznikla, a to v Polabí i v Podunajsku. Tu sa mi potom zdá veľmi pravdepodobné, že čoskoro po tomto všeobecnom rozdelení (divisio) Franskej ríše vznikla najstaršia časť „Popisu“ (descriptio) Bavorského geografa, ktorá mala byť podrobnejším informačným súpisom krajín pri východnej hranici Franskej ríše na sever od Dunaja, uvádzajúcim nielen mená príslušných kmeňov, resp. slovanských politických celkov, na ktoré si robila nárok Východofranská ríša, ale aj počet hradov (hradových obcí) vo vnútri týchto celkov, aby tak vynikli ich vojenská sila a politická moc; lebo bolo zrejmé, že nároky na tieto krajiny si východofranský kráľ z prevažnej časti bude musieť uplatňovať až vojenskou silou.

Kedy sa však do tohto „Popisu“ dostala neskoršia vsuvka o „Merehanoch“? Z predchádzajúceho rozboru je zrejmé, že až potom, keď Mojmir vyhnal Pribinu z Nitrianska (833—836). Táto udalosť nemala za následok zákrok proti Mojmirovi zo strany Franskej ríše, ktorú v tom období zmietali vnútorné spory a vojny medzi Ľudovítom Pobožným a jeho synmi, a preto zanedbávala „východnú“ slovanskú politiku. To bola jedna z príčin, ktorá podmienila územný i mocenský rozmach Mojmirovho moravského štátu v tridsiatych rokoch. V štyridsiatych rokoch sa moravský knieža cítil už taký silný, že sa usiloval o úplnú nezávislosť od Franskej ríše. O Moravoch v tom období dlho nič nepočujeme. Až r. 846 začal proti nim vojnu Ľudovít Nemeč, čo sa v prameňoch odôvodňuje ich pokusom o odboj. Fuldské letopisy zaznamenali, že kráľ Ľudovít r. 846 usporiadal veci na Morave podľa svojej vôle; za knieža Moravanov (Sclavi Margenses) ustanovil Mojmirovho synovca Rastislava, a potom sa cez Čechy s veľkými škodami a ťažkosťami vrátil domov.¹²⁷ Nazdávam sa, že naj-

¹²⁶ Friedrich G., CDB I, č. 3.

¹²⁷ *Annales Fuldenses* a. 846, 36: (Hludowicus) ... circa medium mensem Augustum cum

skôr z toho obdobia pochádza interpolovaný zápis o „Merehanoch“ v „Popise“ Bavorského geografa. Niet aspoň vhodnejšej príležitosti, ktorá by západnému zpravodajcovi dovolila podrobnejšie nahliadnuť do *vnútorných pomerov moravského štátu*, v tom období už rozšíreného o Nitriansko, t. j. o západnú časť terajšieho Slovenska, na ktorom kedysi predtým vládol Pribina. Počet 70 hradov, ktorý uviedol druhý redaktor „Popisu“ pri názve „Merehani“, vzťahuje sa nepochybne na *celý vtedajší Rastislavov štát* vrátane Nitrianska. Niet najmenšieho dôvodu pre domnienku, že by sa tu názvom „Moravanov“ označovalo len Nitriansko, na ktoré sa toto (pôvodne topografické) pomenovanie mohlo rozšíriť až po jeho zlúčení s vlastnou Moravou, s ktorou teraz tvorilo *jediný politický celok*, hoci dualistického charakteru, ako o tom svedčí neskoršia správna organizácia tohto celku.¹²⁸

Záverom možno teda povedať, že dvojaký záznam o Moravanoch u Bavorského geografa zachycuje dve počiatkové vývinové štádiá moravského štátu Mojmirovcov, a to prvý záznam („Marharii“ s 11 hradmi) z obdobia po r. 817, druhý potom („Merehani“ s 30 hradmi) z obdobia po r. 846. „Prví“ Moravania predstavujú pôvodné jadro Velkomoravskej ríše na území približne dnešnej Moravy, „druhí“ zase ten istý štát zväčšený o územie Pribinovho Nitrianska.

II

Druhá časť „Popisu hradových obcí a krajov na severnej strane Dunaja“ uvádza celkom 45 kmeňových názvov, z prevažnej časti neznámych z iných prameňov, pričom väčšina z nich udáva počet hradových obcí, nazývaných spravidla „civitates“, výnimočne — vo dvoch prípadoch — „urbes“. Text tejto časti, nadväzujúci bezprostredne na prvý časť, znie:

„Isti sunt, qui iuxta istorum fines resident. *Osterabtrezi*, in qua civitates plus quam C sunt. *Miloxi*, in qua civitates LXVII. *Phesnuzi* habent civitates LXX. *Thadesi* plus quam CC urbes habent. *Glopeani*, in qua civitates CCCC aut eo amplius. *Zuierani* habent civitates CCCXXV. *Busani* habent civitates CXXXI. *Sittici* regio immensa populis et urbibus munitissimis. *Stadici*, in qua civitates DXVI populusque infinitus. *Sebbirozi* habent civitates XC. *Unlizi* populus multus civites CCCXVIII. *Neriuani* habent civitates LXXVIII. *Attorozi* habent CXLVIII, populus ferocissimus. *Eptaradici* habent civitates CCLXIII. *Uuillerozi* habent civitates CLXXX. *Zabrozi* habent civitates CCXII. *Zuetalici* habent civitates LXXIII. *Aturezani* habent civitates CIII. *Chorizori* habent civitates CCL. *Lendizi* habent civitates XCVIII. *Thafnezi* habent civitates CCLVII. *Zeriuani* quod tantum est regnum, ut ex eo cuncte gentes Sclavorum

exercitu ad Sclavos Margenses (var. Marahenses) defectionem molientes profectus est. Ubi ordinatis ex iuxta libitum suum compositis rebus ducem eis constituit Rastizen nepotem Moimari; inde per Boemanos cum magna difficultate et grandi damno exercitus sui reversus est.

¹²⁸ Porov. D e k a n J., *Slovenské dejiny II*, 43.

exorte sint et originem, sicut affirmant, ducant, *Prissani* civitates LXX. *Uelunzani* civitates LXX. *Bruzi* plus est indique quam de Enisa ad Rhenum. *Uiuzunbeire*. *Caziri* civitates C. *Ruzzi*. *Forsderen*. *Liudi*.¹²⁹ *Fresiti*. *Serauici*. *Lucolane*. *Ungare*. *Uuislane*. *Sleenzane* civitates XV. *Lunsizi* civitates XXX. *Dadosesani* civitates XX. *Milzane* civitates XXX. *Besunzane* civitates II. *Uerizane* civitates X. *Fraganeo* civitates XL. *Lupiglaa* civitates XXX. *Opolini* civitates XX. *Golensizi* civitates V.”

Táto časť textu Bavorského geografa, najmä však jej prvá polovica, bola oddávna „crux interpretatorum”. Pri prevažnej väčšine názvov sa dosiaľ nedosiahli všeobecne uznávané výsledky. Prehľad doterajších pokusov o lokalizáciu týchto kmeňových území podali najnovšie B. Horák a D. Trávníček, ktorí sa väčšinou pokúsili aj o vlastné riešenie.¹³⁰ Tu sa zmienime aspoň o tých pokusoch, ktoré sa týkajú lokalizácie niektorých názvov na území dnešného Slovenska.

V prvom názve „Osterabtrezi” (východní Obodrici — na rozdiel od „Nortabtrezov”, t. j. severných Obodrikov, ktorými sa analogicky začína výpočet kmeňov v prvej časti „Popisu”) sa hľadajú väčšinou¹³¹ „Praedenecenti” letopisov Franskej ríše, ktoré v zázname k r. 824 lokalizujú ich sídla takto: „*Abodriti*, qui vulgo *Praedenecenti* vocantur et contermini *Bulgaris* *Daciam* *Danubio* *adiacentem* *incolunt*...”¹³² Zo zprávy sa dozvedáme, že títo „Praedenecenti” boli vtedy susedmi Bulharov a obývali Dáciu pri Dunaji. S ich poslami sme sa už stretli v zpráve o frankfurtskom sneme r. 822; ich posolstvo sa tu uvádza hneď za posolstvom Moravanov (Marvani) a pred poslami Avarov sídliacich v Panónii.¹³³ Meno týchto „východných” *Abodritov* sa spravidla spájalo s názvom uhorskej rieky Bodrogu, prítoku dolnej Tisy, zatiaľ čo ich druhý názov, ktorý im podľa citovaných letopisov patrí „vulgo”, totiž názov „Praedenecenti” temer všeobecne sa spájalo s menom Braničeva na rieke Mlave (lat. Brandiz, Brandiez).¹³⁴ O nový výklad tohto druhého mena sa najnovšie pokúsil V. Vaněček. Z ich umiestnenia v letopisnej zpráve k r. 822 súdi, že Praedenecenti boli asi susedmi Moravanov, a to ďalej na východe, na čo vraj poukazuje ďalšia zpráva tých istých análov k r. 824, podľa ktorej boli susedmi Bulharov, obývali Dáciu pri Dunaji a boli tiesnení bulharskými útokmi. Ich názov „Abodritae” neznamená vraj nič iné, než že sú to

¹²⁹ Tak číta Łowmiański H., c. d., 17, pozn. h). Niektorí bádatelia pokladajú „Forsderen liudi” za jediný názov (porov. napr. Horák B., a Trávníček D., c. d., 3, 44—45), neprihliadajúc na bodku, ktorá je v rukopise medzi oboma slovami. Slovo „liudi” sa sice začína malým písmenom (na rozdiel od „Linaa”, „Lendizi” atď.), ale aj niektoré iné kmeňové názvy sa v rukopise začínajú malým písmenom (napr. „talaminci” na rozdiel od „Thadesi”, „Thafnezi” a pod.).

¹³⁰ Horák B., Trávníček D., c. d., 23—55.

¹³¹ Prehľad doterajších výkladov pozri u B. Horáka a D. Trávníčka, c. d., 23.

¹³² *Annales regni Francorum* a. 824, 165—166.

¹³³ *Annales regni Francorum* a. 822, 159 — ... Abodritorum, Soraborum, Wilsorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum, et in Pannonia residentium Abarum legationes...

¹³⁴ Porov. Niederle L., *Rukověť slovanských starožitností*, Praha 1953, 89; podrobnejšie: *Slovanské starožitnosti II*, 418—421. — Iné výklady pozri u B. Horáka a D. Trávníčka, c. d., 23.

Slovania. Názov „Praedenecenti“, ktorí im podľa letopisov patrí „vulgo“, je ich osobitným menom, a to — ako sa Vaněček domnieva — „podľa dočasného knaza-panovníka“. Títo „Prednecovci“ či „Prednevici“ (od Prednece či Prednecena) boli vraj asi „ľud, ktorému kdesi na Nitriansku vládol Pribinov predchodca, ak nejde priamo a jednoducho azda už o skomolených Pribinovcov — ľud Pribinov.“¹³⁵ Ale letopisy Franskej ríše nepoznajú nitrianske knieža Pribinu a meno jeho predchodcu nepoznáme vôbec. Osobné meno Pribina je filologicky príliš vzdialené od názvu „Praedenecenti“, aby sme mohli pripustiť koruptelu, nehľadiac na to, že odvodzovanie názvu ľudu (kmeňa) od mena dočasného panovníka je neobvyklé. No to hlavné, čo svedčí proti lokalizácii Praedenecentov na Nitriansku, je určenie ich sídiel v letopisoch Franskej ríše. Podľa citovanej zprávy obývali Dáciu pri Dunaji a boli susedmi Bulharov, Zemepisný pojem Dácie nemožno ani pri veľmi extenzívnej interpretácii rozširovať na západné Slovensko a ani bezprostredné susedstvo Nitrianska s Bulharskou ríšou začiatkom 9. stor. nie je pravdepodobné. Nezostáva teda nič iné, než uspokojiť sa s doterajšou lokalizáciou „Osterabrezov-Praedenecentov“ v krajine na ľavom brehu Dunaja a pri dolnej Tise. Tento ľud nepochybne patril k vetve južných Slovanov, a to pravdepodobne k bulharskej skupine.¹³⁶

Z ďalších názvov druhej časti „Popisu“ sa pokúsil niektoré lokalizovať na územie Slovenska St. Z a k r z e w s k i. Ide o kmene „Busani“ ďalej „Sittici“ a „Stadici“. Prvý z týchto názvov sa spravidla stotožňuje s Bužanmi, ktorých Kijevský letopis zaznamenáva v 7. kap. na rieke Bugu vo výpočte slovanských národov na Rusi.¹³⁷ Tento výklad prijal aj L. Niederle.¹³⁸ Naproti tomu Zakrzewski hľadá stopy názvu Bug na Považí, ba dokonca priamo v názve rieky Váh. Zaniknutý názov Bugu bol vraj podkladom pre názov kmeňa Bužanov, ktorý „sídlil kdesi na východ alebo severovýchod od vlastných Moravanov, uvedených v „Popise“ ako „Marharii“. Bezprostrednú stopu tohto názvu vidí Zakrzewski v Pražskom privilégii z r. 1086, kde vraj názov Bug neznamená prítok Visly, ale pravdepodobne niektorý z prítokov Váhu alebo inej rieky v tej istej krajine, a to najpravdepodobnejšie na západ od Váhu k hranici medzi Moravou, Sliezskom a Uhorskom.¹³⁹ Do priameho susedstva týchto „považských“ Bužanov lokalizuje Zakrzewski aj ďalší kmeňový názov „Sittici“, ktorý spája s menom rieky Žitavy (Zsitva), prítoku Dunaja medzi Nitrou a Hronom.¹⁴⁰ Za ich susedov pokladá „Stadico“, ktorých rozsiahle územie, zdôraznené v „Popise“, ukazuje vraj „najpravdepodobnejšie na kraj medzi Hronom a Tisou alebo ešte ďalej na východ“, na sever azda aj za Karpaty v oblasti hradu Přemyšl, názov ktorého vraj vo všetkých súvislostiach poukazuje na predhistorickú postavu slovanského kniežata Přemysla.¹⁴¹

¹³⁵ Vaněček V., c. d., 51—52.

¹³⁶ Niederle L., *Slovanské starožitnosti II*, 420—421.

¹³⁷ Horák B., Trávníček D., c. d., 26.

¹³⁸ Niederle L., *Slovanské starožitnosti IV*, 149, pozn. 2.

¹³⁹ Zakrzewski St., c. d., 42 (porov. str. 32n.).

¹⁴⁰ Tamtiež, 42—44.

¹⁴¹ Tamtiež, 44—45.

Podľa Zakrzewského výkladu sídlili teda „*Busani*” s 231 hradmi približne na západnom Slovensku na Považí, „*Sittici*” — čo je podľa geografa „krajina nezmerná s množstvom ľudu a prepevnými hradmi” — kdesi na strednom Slovensku medzi Nitrou a Hronom, a „*Stadici*” — ktorí majú podľa geografa „516 hradov a nespočetný ľud” — vyplňovali východné Slovensko na východ od Hrona s prilahlým krajom až k Tise a azda aj časť Zakarpatska v oblasti Přemyslu. Čo viedlo poľského bádateľa k tejto vôbec nepravdepodobnej lokalizácii? Zakrzewski sa mylne domnieval, že kmeňové názvy v druhej časti „Popisu” — podobne ako v časti prvej — uvádzajú sa v geografickom poriadku, a to v podstate od severu na juh. „*Osterabtrezi*” sú podľa neho východní susedia „*Nortabtrezov*” — nie teda podunajskí, ale polabsko-baltskí Slovania — a preto všetky ďalšie názvy od „*Miloxi*” až po „*Zeriuani*” sa musia chápať ako „viacmenej susediace s názvami prvej skupiny”. Prvá časť tejto druhej skupiny (*Miloxi-Stadici*) obsahuje vraj názvy kmeňov jednak v oblasti medzi dolnou Labou a dolnou Odrou, jednak v blízkosti Čiech a Moravy, zatiaľ čo druhá časť (*Sebbirozi-Zeriuani*) zahrnuje Slovanov sídliačich na území neskoršie východomaďarskom, sedmohradskom a rumunskom.¹⁴² Preto teda Zakrzewski usilovne hľadal už uvedené tri kmene (*Busani*, *Sittici*, *Stadici*) na území Slovenska, hľadajúc tu v topografickej nomenklatúre názvy, ktoré svojím zvukom alebo tvarom nejako pripomínajú hľadané kmeňové názvy. Táto metóda lokalizácie *kmeňových* názvov podľa náhodného súzvuku s miestnymi názvami riek, dedín, lesov a pod. v kraji *vopred určenom* nemohla však mať pozitívne výsledky, najmä keď domnelý geografický poriadok druhej časti „Popisu” vniesol do neho spisovateľ sám, začínajúc mylným výkladom hneď prvého názvu tejto časti (*Osterabtrezi*). Výsledky najnovšieho bádania o Bavorskom geografovi ukazujú čím ďalej tým presvedčivejšie, že v druhej časti „Popisu” (ako celku) *nieť* geografického poriadku. To platí najmä o prvej polovici tejto druhej časti, v ktorej sú uvedené kmeňové názvy s vysokým počtom hradov. B. H o r á k a D. T r á v n í č e k s ú d i a, že po prvých troch názvoch (*Osterabtrezi*, *Miloxi*, *Phesungi*), zaznamenaných, ako sa zdá, v smere Dunaja (od západu k východu), nasleduje „*zmes 21 mien, do ktorých sa nepodarilo uviesť nijaké určité poradie*”.¹⁴³ Najnovšie H. L o w m i a ň s k i vracia sa k starej K r á l í č k o v e j myšlienke, že na začiatku druhej časti „Popisu” sú kmeňové názvy uvedené v *abecednom* poriadku, a to aspoň v 4 skupinách vždy po 5 až 6 názvoch (*Osterabtrezi-Zurieani*, *Busani-Neriuani*, *Attorozi-Znetalici*, *Aturezani-Zeriuani*).¹⁴⁴ Táto sústava, ktorá sa zdá veľmi pravdepodobná, ukazuje, že v tejto časti „Popisu” nie je zachovaný geografický systém (ako v prvej časti), čo zároveň vylučuje možnosť lokalizácie už

¹⁴² Tamtiež, 73.

¹⁴³ Horák B., Trávníček D., c. d., 10.

¹⁴⁴ Lowmiański H., c. d., 21—22. Králíček A., c. d., 221, rozoznával 5 takých skupín (okrem uvedených štyroch ešte skupinu *Brissani* — *Uuizunbeire*, v ktorej však musel urobiť príliš početné opravy textu, zmeny začiatkových písmen i poradia názvov, aby ju uviedol do abecednej sústavy).

uvedených troch názvov (Busani, Sittici, Stadici) na území Slovenska *popri sebe* (od západu k východu), neprihliadajúc ani na iné už uvedené dôvody.

Po tejto prostrednej časti „Popisu“, v ktorej možno postrehnúť stopy abecedného radenia kmeňových názvov väčšinou neznámych a pre *príliš vysoké počty hradov* veľmi podozrivých, nasleduje skupinka troch kmeňov, ako sa zdá, *pobaltských* (Prissani, Uelunzani, Bruzi); po nej potom celý rad kmeňových názvov *bez udania počtu hradových obcí* (s výnimkou položky „Caziri“), z ktorých niektoré možno identifikovať pomerne ľahko (Caziri = Chazari, Ruzzi = Rusi, Ungare = Maďari, Uuislane = Vislania). Záver „Popisu“ tvorí desať kmeňových názvov, pri ktorých sa uvádza *primeraný počet hradových obcí*. Väčšina týchto názvov sa zrejme vzťahuje na oblasť *sliezsko-lužickú* (Sleenzane = Slezania, Lunsizi = Lužičania, Dadosesani = Dedošania, Milzane = Milčania, Opolini = Opolania, Golensizi = Holasici), zatiaľ čo výklad ostatných názvov možno dosiaľ pokladať za sporný (vrátane „Fraganeo“, v ktorom väčšina bádateľov vidí Pražsko).¹⁴⁵

Na územie dnešného Slovenska nemožno podľa môjho názoru — a to ani s najmenšou pravdepodobnosťou — vzťahovať ani jeden z názvov druhej časti „Popisu“, hoci záver tejto časti uvádzajúci Vislan a Holasico sa tomuto územiu značne približuje. Existencia samostatných Holasicov („Golensizi civitates V“) môže byť právom uvedená ako jeden z dôkazov toho, že aj táto druhá časť „Popisu“, majúca zrejme charakter kompilačný, pochádza z obdobia pred najväčším územným rozpätím Veľkomoravskej ríše Svätoplukovej, ktorá pohltila nielen malých Holasicov, ale aj Vislanov. Tomuto datovaniu neodporuje podľa môjho názoru ani názov Maďari (Ungare), ktorý sa v „Popise“ uvádza bez udania počtu hradov a ktorý zachycuje tento ľud zrejme pred jeho príchodom do Veľkej uhorskej nížiny, pravdepodobne kdesi v krajiach medzi dolným Dunajom a Dnestrom, ak nie ešte ďalej na východ.¹⁴⁶

*

Dôvody, prečo slovanský ľud na území dnešného Slovenska možno u Bavorského geografa hľadať len pod názvom „Merehani“, v ktorom je zahrnutý spoločne s vlastnými Moravanmi, sú podľa môjho názoru úplne jasné. Prevažná časť tohto ľudu v západnej oblasti terajšieho Slovenska vytvorila v období nadkmeňového zjednocovania sa na prelome 8. a 9. stor. samostatnú územnú organizáciu politickú na čele s kniežatom, ktorej sídlom bola pravdepodobne Nitra. O tejto politickej organizácii, ktorá sa podľa všetkého už značne približovala typu ranofeudálneho štátu,¹⁴⁷ ako aj o mene ich kniežata Pribinu, ktorý v nej vládol v tridsiatych rokoch 9. stor. dozvedáme sa len z jediného prameňa, ktorým je anonymný „Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum“. Ostatné pramene o nej mlčia. Je pravdepodobné, že o Pribino-

¹⁴⁵ Prehľad doterajších pokusov o výklad pozri Horák B., Trávníček D., c. d., 40—55.

¹⁴⁶ Porov. Horák B., Trávníček D., c. d., 47—48; Łowmiański H., c. d., 25.

¹⁴⁷ Svedčí o tom aj známy Pribinov kostol v Nitre, vysvätený soľnohradským arcibiskupom kedysi okolo r. 830. — Porov. Dekan J., c. d., 49—52 a tam citovanú literatúru (str. 188).

vom nitrianskom kniežatstve nič nevedel ani anonymný autor najstaršej časti „Popisu“ Bavorského geografa, ktorá bola napísaná už pred vyhnaním Pribinu z Nitrianska, pravdepodobne po r. 817. Preto ju neuviedol v pôvodnom súpise územno-politických slovanských celkov, v ktorom zaznamenal podľa vtedajšieho stavu len kniežatstvo vlastných Moravanov (Marharii), ktoré vtedy mohlo mať približne 11 hradových obcí, keďže bolo obmedzené len na strednú a južnú časť Moravy a prilahlý kraj na juh k Dunaju. Až druhý redaktor tohto „Popisu“, ktorý zrejme nerozumel vtedy už neobyklému tvaru „Marharii“, pripojil k pôvodnému textu vetu o moravskom lude, zvanom vtedy „Merehani“. V tejto druhej redakcii, pochádzajúcej z konca prvej polovice 9. stor. (pravdepodobne z obdobia po r. 846, keď Ľudovít Nemec dosadil Rastislava na kniežací trón Moravanov), nemohlo sa však už Nitriansko objaviť ako samostatný politický celok, lebo bolo medzitým (asi v rokoch 833—836) pripojené k moravskému kniežatstvu Mojmirovmu. Objavilo sa tu však v novom názve „Merehani“ spolu s pôvodnými Moravanmi, ako o tom svedčí podstatne väčší počet hradových obcí týchto „druhých“ Moravanov, ktorých názov, pôvodne topograficky, nadobudol v tom čase politicko-štatistický význam.¹⁴⁸ Možno pripustiť, že oba predtým samostatné politické centrá — moravské i nitrianske — zjednotené teraz v nadkmeňové politické organizácie ranofeudálneho moravského štátu predstavovali etnický do určitej miery samostatné kmeňové celky (skupiny), líšiac sa nielen z hľadiska hospodárskogeografického, ale aj dialekticky,¹⁴⁹ ale tieto rozdiely sa nemohli prejavíť v geografovom „Popise“, lebo tento, ako sa nazdávame, zaznamenával celky *územno-politické*.

Názov „Moravanov“ (Merehani), ktorý sa takto rozšíril so vzrastom politickej moci a územného rozsahu ich štátu na západné Slovensko do úvodia Váhu, Nitry, Hrona a Ipľa, alebo azda ešte ďalej na východ, lipol na tomto území a jeho lude nepochybne po celý čas trvania Veľkomoravskej ríše. Jednotná politická organizácia na čele s jediným vrchným kniežatom — napriek politicko-správnemu dualizmu moravského štátu — iste pôsobila na postupné vyrovnávanie uvedených etnických a dialektických odlišností oboch jeho kmeňových skupín, ktoré tvorili jadro Veľkomoravskej ríše. Do tohto obdobia možno klásť aj počiatky vzniku jednotnej národnosti „moravskej“. Tento vývoj bol však násilne prerušený maďarskou inváziou a pádom Veľkomoravskej ríše na začiatku 10. stor. V tom období sa stráca aj osobitný politický názov „Moravy“ a „Moravanov“ z územia Slovenska a objavuje sa tu znova staršie všeobecné označenie, ktoré si ľud tohto územia zachoval ako pamiatku na obdobie, keď sa ešte všetci Slovania nazývali „Slověni“, a z ktorého nepochybne vznikol aj neskorší názov „Slováci.“¹⁵⁰

¹⁴⁸ Porov. Dekan J., c. d., 43.

¹⁴⁹ Tamtiež.

¹⁵⁰ Porov. Niederle L., *Slovanské starožitnosti II*, 211.